1. Тільки одне "ку..."

До великих подій зоставалося кілька хвилин. Цього ще ніхто не знав. Хлопчик Петрик, якого усі жартома звали Ходючок, сидів удома сам і розбирав новий набір "Автоконструктора". Тато й мама були у далекому відрядженні, дід Андрій пішов до гастроному, а бабуся Марія — на базар. У двері подзвонила дівчинка з сусідньої квартири — Ганнуся — і запитала:

— А котра година на вашому старовинному?

— Зайди подивись, — сказав Петрик і пропустив Ганнусю до квартири.

Вони зайшли до кімнати і стали дивитися на годинник. Отак стояли собі мовчки і дивилися, бо ще нікому не вдавалося відразу одірвати від нього погляд.

То був дуже гарний і зовсім незвичайний годинник. Він був як невелика шафа з темного дерева, вкритого гарними візерунками. На білому циферблаті — дванадцять тьмяних золотих цифр і дві золоті стрілки. Велика стрілка закінчувалася кружечком, на якому було викарбуване усміхнене сонце із хвилястим і густим волоссям-промінням, а на кінці малої був маленький жовтий місяць із гострими ріжками. Якщо дивитися на циферблат дуже пильно, можна помітити, як рухається велика стрілка — сонце.

За вузькими скляними дверима поважно гойдався великий маятник. Він зображував Землю. По екватору вправний майстер викарбував різних звірів і птахів: тут були і ведмідь, і слон, і жираф, і пінгвін, і крук, був навіть пацюк із зубатою пащекою. А посеред Землі стояли хлопчик і дівчинка, тримаючись за руки.

І це ще не все.

Над циферблатом була влаштована гостроверха дерев’яна хатка. Щопівгодини дверцята хатки розчинялися, і звідти вигулькувала різьблена дерев’яна Зозуля. І дзвінко кувала: "ку-ку! ку-ку!"

Петрик пам’ятав цей годинник стільки, скільки й себе самого — усе життя. Коли він був маленький, то все питав мами й тата:

— А що Зозулька каже?

— Вона сповіщає, котра година, — терпляче пояснювала мама.

Або ж стежив за поважним неквапливим маятником ("Тік. Так. Тік. Так. Ні — отак, а не так!") і запитував:

— А хто його хитає?

— Час, — коротко відказував тато.

— А де він — Час? — допитувався хлопчик.

— Там, усередині.

Коли ж Ходючок підріс, йому розповіли, що це дуже старовинний годинник. Раніше він належав дідусеві, а ще раніше — татові дідусевої мами, а ще раніше — вже забуто кому. Зате всі знали, що годинник цей у дуже давні часи зробили найкращі майстри і що він надзвичайно точний. Мама, тато і дідусь із бабусею перевіряли за ним свої наручні годинники. А якщо їхні сусіди не дочують, бува, сигналів точного часу по радіо, то дзвонять у двері і ввічливо питають:

— Скажіть, будь ласка, котра година на вашому старовинному?

Оце ж і Ганнуся, яку друзі звали Сміхошею, прийшла спитати, котра година, і вони з Ходючком, як заворожені, дивилися на невтомний маятник і слухали: "Тік. Так. Ні, не так, а отак". Годинник вабив їх, наче старовинна чарівна казка.

А до великих подій зоставалося лише кілька хвилин. Хлопчик і дівчинка цього не знали, і тому Сміхоша запитала:

— Твій дідусь не передумав? У зоопарк завтра ідемо?

— Ми з дідом Андрієм серйозні люди. Чого б це ми передумали?

— А я ще знадвору побачила, що у вас на балконі розквітли кручені паничі. Можна понюхати?

— Кручені паничі не пахнуть, — відказав Ходючок. — Понюхай он краще кактус.

— Еге ж, хитренький! Він колеться!

— Тоді понюхай нашу кицьку Прісю, вона м’якенька.

Сміхоша зайшлася тим самим сміхом, через який здобула своє прізвисько. У неї, як завжди, кругленько відкрився ротик, зблиснули білі зубки, і голосок задзвенів, ніби срібні дзвоники. Оченята ж запроменилися такою щирою втіхою, що Ходючок не міг стриматися і теж заусміхався. Коли сміялася Сміхоша, всі поруч теж сміялися.

Діти вийшли на балкон. Сміхоша зиркнула на квіти і вигукнула:

— Яка квітка! Такої квітки я ще не бачила! Ходючок, поглянь, який Феофеофанчик!

— Хто-хто? — перепитав хлопчик. — Де?

— Осьо! — Сміхоша показала пальцем на густо-синю і водночас дивно яскраву квітку крученого панича. — Як він ловко поп’явся по стіні!

Ходючок пробурмотів сердито хрипким голосом:

— Звичайна квітка. Од твого вереску у людей можуть зуби заболіти. І потім: що за ім’я? Язик треба вузлом зав’язати!

— Ні-ні! — сказала Сміхоша. — Вузлом не треба. Просто цього крученого панича справді так звати — Феофеофанчик.

— Стоп, усе, — сказав суворо Ходючок і повернувся до свого набору. Він добре знав, що Ганнуся-Сміхоша над усе любить рослини і тварин і дуже охоча про них поговорити. Він же хотів неодмінно зібрати маленький червоний автомобільчик — копію їхнього великого, що стояв у дворі на стоянці.

— Хлоп’яче діло — залізо. Оце справжня річ. А не стебельця-пелюстки. Я вже навіть навчився заводити великого Умпарару. Тільки вставиш ключик, повернеш, а ногою — на газ…

— Кого-кого-кого?! — закричала Сміхоша. — Кого ти навчився?!..

— Того-того! — гримнув Ходючок. — Умпарара Чамчамчам — так звати наш автомобіль. Я його вже вмію заводити.

— Ніколи не чула, щоб у автомобіля було ім’я, як у живого!

— А у квітки?

— Але ж кручений панич — він живий, хоч і не бігає, як твоя Пріся або мій Джульбарс!.. Ой! Який жах! Я зовсім забула про Джульку, а він надворі.

Діти глянули крізь розчинені балконні двері. Сміхошин руденький песик-такса Джулька гуляв у дворі. Він був приземкуватий, і волохаті його вуха звішувалися майже до землі. Хвостик мав гостренький і довгенький.

Джулька бігав рівною швидкою риссю, бігав по прямій, потім колами, потім вісімками і знову по прямій — бігав так зосереджено, ніби виконував якусь важливу роботу.

У цей час у небі почувся мелодійний гул реактивних турбін, Петрик ухопив Ганнусю за руку і загукав:

— Летять, Ганнусько, летять! Тато й мама летять! Зараз підуть на посадку!

Гарний сріблястий лайнер "Ту" летів над містом. Розкраявши крилом одну хмаринку, другу, він швидко линув у бік аеропорту, і Петрик радісно сміявся. Він розповів дівчинці:

— Слухай, мій тато в Африці будує величезну електростанцію, а мама у тамтешній лікарні лікує маленьких чорненьких діточок, о!.. Вони додому аж на два місяці, а тоді знову — туди, в Африку. Вони бачили справжніх жирафів і левів — на волі, в савані!

Сміхоша озирнулася на Ходючка, і в цю саму мить…

Отут воно й сталося. У старовинному годиннику зашелестіло, розчинилися дверцята дерев’яної хатки, і з неї вискочила Зозуля. Вона, як завжди, роззявила свого дерев’яного дзьобика і гукнула: "ку!..".

І все. Замість того, щоб проспівати "ку-ку!", вона вигукнула тільки одне "ку!..", а більше не встигла. Бо з дверцят годинника визирнула страхітлива звіряча морда: сіра, з вузькою довгою пащею, з гострючими зубами і двома кущами сірих вусів. Як тільки Зозуля вигукнула своє "ку!.." — страхіття ухопило її зубами і затягло назад у хатинку.

А наступної миті з-за хатинки вистрибнув величезний сірий пацюк. Сильний, мов сталева пружина, він одним стрибком перелетів із годинника на підвіконня, з підвіконня на балкон... Зозулю ж тримав у зубах.

Сміхоша і Ходючок завмерли від несподіванки і жаху. Потім Сміхоша затремтіла. Ходючок кинувся на балкон, а Сміхоша зойкнула: "Ні-ні, не ходи!.. Воно вкусить!.."

Знизу, з двору, почувся дзвінкий гавкіт Джульки, і Ходючок вибіг на балкон, а Сміхоша — за ним. Джулька мчав через двір, захлинаючись сердитим гавкотом, а потім спинився і, дивлячись у підвальне віконечко, тихо загарчав. Біля себе діти почули "шши!..".

Ходючкова киця Пріся, яка досі спала собі десь у куточку, тепер стояла на самому краєчку балкона і, вищиривши зуби, дивилася униз. Вуха її були прищулені до гарної круглої голови, пухнастий хвіст, як віяло, ходив з боку в бік, що аж дітям по ногах гуляв вітер, а очі, здоровенні і круглі, сяяли, мов два повних місяці — горіли мисливським завзяттям. Довжелезне пухнасте Прісине хутро жовто-біло-шоколадного кольору потріскувало грізно, бо в ньому була електрика.

Щось сталося. Це відчули всі. Якби у дітей спитали: "То що ж сталося?" — вони б відповіли, що здоровенний пацюк викрав із стінного годинника Зозулю в ту саму мить, коли вона хотіла оповістити пів на десяту ранку. Так воно й було. Але насправді сталося щось значніше. Щось страшніше. Настала велика моторошна тиша.

— Де ж він подівся, той пацючище? — пробурмотів Ходючок. — Знати б, куди він утік?

Поруч із ним почувся шепіт:

— Пацюк Бруднерський втік у підвал…

Ходючок і Сміхоша поглянули, хто шепоче. То був кручений панич Феофеофанчик. Діти були настільки приголомшені, що навіть не здивувалися, коли квітка заговорила. Кицька Пріся враз заспокоїлася і співуче мовила:

— Ну-у-у?.. То ви йдете униз? Врешті, я згодна піти з вами, щоб вам не було так стра-ашно…

Ходючок мовчки підхопив Прісю на руки. Проходячи через кімнату, він ковзнув поглядом по старовинному годиннику. У грудях йому похололо: маятник не рухався. Придивився пильніше: виявилося, що стрілки також спинилися. Діти вийшли з квартири. Кілька разів натиснули на кнопку ліфта, але кнопка не засвічувалася, і ліфт не приходив.

— Мабуть, немає електрики, — тихо сказала Сміхоша. Вони збігли східцями і вийшли у двір.

Переступивши поріг, діти відразу розійшлися врізнобіч. Бо в їхньому дворі жив відомий на весь район бридкий хуліган Степанко-Маєш. Зробивши якусь капость, він завжди кричав: "Ага, маєш!" Або, побачивши Ходючка й Сміхошу разом, верещав дурним голосом: "Молодий молоду посадив на льоду!"

Зараз Маєша не було видно.

З під’їзду вибігла старенька Неоніла Семенівна. Вона була чимось стривожена. Стала, як укопана, і роззиралася на всі боки пильно і

підозріло, бо завжди чекала від дітей лише капості. Вона дивилася і при цьому то надівала, то скидала свої окуляри у металевій оправі.

"Примхлива бабуся Дерібо", — не знати чому, подумав про неї Ходючок і навіть не здивувався цьому новому незвичайному імені.

У світі все було не так.

Першою це помітила Сміхоша: "Поглянь! Поглянь, Ходючку, на птахів!" Він глянув угору. Просто у повітрі над деревом завмерла зграйка горобців. Вони були ніби й у польоті — і разом з тим зовсім нерухомі. А трохи далі, біля самої землі, виставивши ноги, щоб сідати, і широко розкинувши крила, так само нерухомо висів у повітрі грак.

А віддалік на проспекті завмерли тролейбуси і автобуси, завмерли легкові й вантажні автомобілі, а в кутку їхнього двору розташувався самоскид із піднятим кузовом, і струмінь піску, що сипався із кузова на землю, спинився і ніби скам’янів, а біля нього зігнувся завмерлий шофер.

І всі люди на вулиці й у дворі завмерли — вони були живі й неживі водночас, бо не ворушилися — не ворушилися навіть складки їхнього одягу. У кого був рот розкритий у посмішці, а в кого — у розмові, хто здійняв руку в жесті, а хто підняв ногу в ході — і так воно все й лишилося.

Високо у небі, біля хмари, стояв реактивний лайнер ТУ-134. Він не рухався й не падав, і не було чути грому його турбін.

І тиша була дивовижна…

Увесь світ скидався на велику нерухому стереоскопічну картину.

2. Примхлива бабуся Дерібо і ще дехто

Ходючок дивився на літак і розумів, що у ньому заклякли мама, й тато, і всі пасажири.

— Вони не впадуть… — прошепотів хлопчик. — Ні-ні! Як же вони впадуть, коли ніщо не ворушиться!

— Та-та-та-так… — Сміхоша від страху цокотіла зубами. — Пр… пр… авда!

— Всі завмерли, а ми… — бурмотів хлопчик. — Чому це ми і наші тварини не завмерли?..

— Не з-знай-ю-у-у!.. Хто був у тебе, той і… не з-за… з-за… з-за…

— Джулька. Примхлива бабуся Дерібо. Вони не були в мене. О! Маєш!.. Поглянь, він теж ворушиться.

— Пр… пр… — сказала Сміхоша. — Пр-равд-да…

З під'їзду вискочив з мішком у руках бридкий хуліган Маєш. Він був засмаглий, вертлявий, завжди невмиваний, із білими бровами і облупленим носом. Маєш заклав два пальці в рот і пронизливо свиснув. Киця Пріся щільніше притислася до ніг Ходючка і удала з себе собаку — стиха загарчала. А песик Джулька, навпаки, дружньо дзявкнув і побіг просто до Маєша, і хвостик його, як завжди, привітно гойдався з боку в бік. Маленький такса любив усіх людей без винятку — просто за те, що вони люди.

— Ох, який він у мене безпринципний! — зітхнула Сміхоша. — Джулько, назад!

А сама тихо пішла слідом за собачкою. Сміхоша навіть собі не признавалася, що їй здавна кортіло підійти близько до бридкого хулігана Маєша, зазирнути в його сині очі і заговорити миролюбно. Це бажання

стало ще сильнішим в оці-от хвилини, коли весь світ зробився як неживий.

Але Джулька зненацька заскавулів і кинувся назад до Сміхоші. Бридкий хуліган зловтішно реготався і показував свою рогатку. То він поцілив камінцем у доброго собачку і боляче забив йому носа. А потім ускочив у старий маленький автомобільчик на ім’я Фрусь, що стояв на стоянці навпроти під’їзду.

Сміхоша підхопила бідного Джульку на руки і почала його пестити, але він раптом рвонувся щосили, і Пріся в ту саму мить підняла хвіст трубою, вигнула спину крутим пухнастим горбом і сказала: "шши!!!" Із прочинених дверей під’їзду вискочив величезний сірий пацюк і миттю, як сіра блискавка, майнув до автомобільчика; Маєш впустив його всередину…

— Бруднерський!!! — закричали діти.

Тоді Маєш, сміючись і кривлячись, підняв угору велику пташину клітку і у віконце показав її всім. Примхлива бабуся Дерібо залементувала:

— Це клітка мого Аристарха! Бешкетнику, куди ти подів мого Аристарха?!

Ходючок і Сміхоша остовпіли. У клітці сиділа їхня дерев’яна Зозуля! Автомобільчик Фрусь захурчав і мовив голосом старого автомобільного сигналу:

— Прощавайте, не сумуйте, а ми подалися! І раптом озвався Умпарара Чамчамчам — червоний автомобіль. Скосивши фари, він простежив за Фрусем і сказав дзвінким голосом:

— Щось мені все це не до вподоби. Ходючок закричав:

— Умпараро, не пускай їх!

— Боюся, що запізно… — зітхнув Умпарара. Фрусь випустив хмарину сизого диму і помчав геть із двору.

— От так-так, — тільки й спромігся Ходючок.

Тієї ж миті над їхніми головами голосом Ходючка прозвучало: "От так-так". На гілці старого клена сидів шпак. Зловивши на собі цікаві погляди, він захурчав, як автомобіль, і різким голосом Фруся гукнув: "Прощавайте, не сумуйте, а ми подалися!" — і відразу ж відказав приємним голосом Умпарари: "Щось мені все це не до вподоби".

— Ти диви! — здивувалася Сміхоша. — Ця пташка передражнює усіх, мов папуга!

— Я не папуга, а шпак Фока Сильвестрів.

— А чому ж ти усіх передражнюєш?

— Ми, шпаки, дуже полюбляємо наслідувати птахів, тварин і навіть людей.

Шпак був чорненький, по плечах і шиї в нього були розсипані гарні сиві цяточки, а все пір’я відсвічувало металевим полиском і мокро блищало — наче шпачка щойно скупали в олії.

У цю мить із підвального віконечка, безладно щебечучи, випурхнув і знявся в повітря яскраво-жовтий із зеленим хвостом папуга. Бабуся Дерібо зраділо загукала: "Аристарх! Аристарх!.. Прилинь до мене, моя пташино!.." І папуга Аристарх, почувши голос старенької, сів їй на плече. Вона обережно взяла його в руки і, щось примовляючи й вигукуючи, понесла додому.

— І він теж не завмер! Чому? — спитала Сміхоша.

— Треба й справді добре подумати, — сказав Ходючок. — Отже, так, — він почав загинати пальці. — Ми з тобою не завмерли — раз і два. Пріся і Джулька — це три й чотири. Далі: Маєш — це п’ять. — Тут Ходючок узявся за пальці другої руки: — Пацюк Бруднерський — шість, бабуся Дерібо — сім, папуга Аристарх — вісім…

— Фрусь, — підказала Сміхоша. — Дев’ять…

— І Умпарара! Він теж подавав голос! Десять!

— Так, — погодилася Сміхоша. — І ось цей шпачок Фока.

— Фока Сильвестрів, — поправив шпак.

— І Феофеофанчик! — закричала Сміхоша. — Не забувай про Феофеофанчика!

— Усе?

— Здається, все.

— Але що ж робити? — Ходючку з думки не йшов затихлий годинник.

Фока Сильвестрів просвистів:

— А ви підіть до папуги Аристарха! Він був у підвалі з Бруднерським, тож побалакайте з ним!

Побалакайте, хоч він і дурний, як стара грамофонна платівка.

Діти кілька разів грюкнули у двері бабусі Дерібо, за якими чулося збуджене щебетання папуги. Нарешті загримів ланцюжок, двері прочинилися, і з-за щілини зблиснули світлі очі примхливої Дерібо. Вона побачила дітей і сказала:

— Ні-ні-ні! Ідіть геть, розбишаки й хулігани! — Однак дверей не зачинила і продовжувала визирати.

Ходючок сказав:

— Вислухайте нас, будь ласка! Схоже на те, ніби на цілому світі не зосталося нікого, хто б міг ворушитися, крім нас із вами! Тож нам дуже треба побалакати з вашим чудовим папугою Аристархом.

Бабуся Дерібо зауважила:

— Усі годинники стоять. Всі-всі-всі! А в телику спинилася картинка.

— Що-що? — здивувався Ходючок.

— Значить, у телевізорі… — шепнула йому Сміхота, — у телевізорі завмерло зображення.

— А все через те, що якийсь хуліган-розбишака украв Час, — суворо прорекла бабуся Дерібо.

— А чому ж тоді не спинилися ми?! Й ви?!

Бабуся розчинила двері, але дітей до квартири не покликала. Натомість сказала зневажливо:

— Як же це ми могли спинитися, якщо ми все бачили!

— Що бачили?

— Те, як украли Час. Щоб це побачити, потрібен Час, бо без Часу нічого не буває і нічого не може бути. Ні-чо-го! Хто усе бачив і чув, той не завмер, бо Час лишився з ним, а хто не бачив, для того все спинилося. Вам цього не зрозуміти, бо ви погано вчитесь і весь час бешкетуєте. Я вам завжди казала: сидіть у дворі і гарно себе поводьте.

— А як же… Час?! — запитав Ходючок.

— Ніяк. От прийдуть дорослі…

— Як же вони прийдуть? — тоненько зойкнула Сміхоша. — Як же вони прийдуть, наші дорослі, якщо вони теж десь завмерли! Вони ж не бачили!!

Примхлива бабуся Дерібо від Сміхошиного вереску колупнула собі пальцем у вусі.

— Дозвольте нам, будь ласка, — попросив Ходючок, — поговорити з Аристархом!

— Ач які! — сказала бабуся. — Спочатку принесіть мені мінералки, а Аристашику — морошки. Тоді впущу. Може.

Похнюплені діти вийшли на подвір’я. Ходючок запитав:

— Чого вона хотіла? Якої ще морошки?

— Це вона просила морозива. Примхливі бабусі завжди називають мінеральну воду "мінералка", а морозиво — "морошка".

— Що ж. Ходімо, в мене є тридцять копійок. А в тебе скільки?..

Сміхоша не відповіла. Бо щось ніжне й прохолодне торкнулося її плеча і щоки, і в очі їй зазирнула яскрава квітка крученого панича.

— І я з вами, — прошепотів Феофеофанчик. — Я оце спустився із балкона по стіні і ось... Якщо тільки ви не проти!

Ходючок мовив:

— Мені здається, що це почалася якась дивна казка. Усі, хто був при тому, як украли Час, і хто бачив крадіїв, опинилися у казці. А решта... — він пошукав очима у небі нерухомий "Ту", — а решта... Поза Часом!..

Діти замислено побрели до магазину, біля якого зазвичай стояв лоток із морозивом, і товста весела продавщиця вигукувала: "Підходь, кому жарко і кому холодно, всім догоджу!.." Вони йшли, і на плечі у Ходючка сиділа Пріся, навкруг шиї Сміхоті намистом обвивався кручений панич, а Джулька бадьоро біг попереду.

3. У події втручається Умпарара Чамчамчам

Усі продавщиці в магазині скидалися на нерухомих ляльок, гарно вбраних і майстерно розмальованих. Ходючок поклав на прилавок свої копійки і взяв пляшку мінеральної води. Про всяк випадок, додав:

— Тьотю! Я воду взяв, а гроші осьде!

Ніякої відповіді.

Товста і весела лотошниця біля магазину завмерла, простягаючи порцію морозива двом дівчаткам, і дівчатка теж завмерли, а біля їхніх ніг завмер красивий пес колі.

Джулька обнюхав пса і втратив до нього інтерес, Пріся байдуже пройшла мимо.

Діти взяли одну порцію морозива, і Сміхоша поклала на краєчок лотка всі свої заощадження.

Примхлива бабуся Дерібо відчинила двері відразу ж — вона, мабуть, чекала гостинця. Взяла мінеральну воду, струснула пляшку і подивилася її на світло. Потім простягла руку до морозива.

— Це папузі Аристархові, — твердо сказав Ходючок.

Бабуся Дерібо раптом уздріла Джульку, ляснула в долоні й закричала:

— Як! Ви хочете, щоб я вас впустила разом із цим хижим звіром!

Ходючок сказав:

— Не буде Аристарха — не буде морозива. Віддавайте мінералку!

— Ще ця кицька… — пробурчала стара і сховала пляшку за спину. — Аристаша не любить кицьок. Заходьте.

Всі зайшли до квартири. Бабуся подалася на кухню пити мінеральну воду, а діти — до кімнати. Папуга Аристарх сидів над вікном на довгому карнизі, що на нього вішають гардини. Побачивши гостей, він щебетнув щось нерозбірливе і враз закляк. Бо уздрів Прісю! Довелося спровадити кицьку в коридор. Вона облизнулася, позіхнула і згорнулася клубочком, ніби в цьому домі більше її взагалі ніщо не цікавило.

Сміхоша піднесла Аристархові морозиво у вафельному стаканчику. Він стрепенувся і сказав:

— Аристаша хороший, Аристаша хороший! Здрастуйте вам!

Сміхоша почекала, поки він дзьобнув морозива, і сказала:

— Аристашо, розкажи нам, що було в підвалі?

Розкажи про пацюка Бруднерського і бридкого хулігана Маєша.

Папуга збуджено і швидко-швидко заговорив. І діти дізналися, що Маєш заліз на низький балкон бабусі, украв звідти клітку з Аристархом і відніс її в підвал до Бруднерського, а тоді вони обоє вигнали з клітки папугу і посадовили туди дерев’яну Зозулю. І вже після того у підвалі відбулася така розмова:

Бруднерський. Ви, преславний хулігане Маєшу, допоможете нам сховати Час у нашій схованці!

Маєш. А що я з того матиму?! З вами, пацюками, тільки зв’яжися!..

Бруднерський. Це буде величезне хуліганство, і ви, славний хулігане Маєшу, станете найславетнішим хуліганом.

Маєш (радісно сміючись). Це можна! А що треба робити?

Бруднерський. Беріть клітку з Зозулею, сідайте у Фруся — і гайда до схованки.

Маєш: Як це — у Фруся?! А що скажуть?..

Бруднерський (регочучи негарним пацючим сміхом). Хто скаже? Якщо ми сховаємо Час — ніхто вже нічого не скаже, бо ні в кого й рот не розтулиться! І Фрусь — ваш!

Маєш (задоволено). Мій?! Назавжди?!

Бруднерський: Скільки Час буде наш — стільки й Фрусь буде ваш! Про мене, так хай назавжди.

Маєш (непевно). Але ж я не вмію водити машину…

Бруднерський, А це й не потрібно, бо Фрусь сам вас повезе, куди ви йому накажете.

У цьому місці Аристарх зробив паузу і прокричав:

— Морозиваморозиваморозива!

Сміхоша віддала йому увесь стаканчик, але більше нічого путнього від Аристарха вони не почули. Той тільки галасував, що він хороший, і без упину здоровкався. На тому й пішли.

Аж тепер діти почали як слід розуміти, що то значить: украдено Час. Поки Зозулю не буде знайдено і повернуто на своє місце у старовинний годинник, мама й тато не приїдуть додому, не ростимуть дерева і трава, не потечуть річки й не полетять птахи, і вони, діти, теж ніколи не виростуть.

Вони вийшли у двір, підійшли до Умпарари. На гілці, якраз над автомобілем, сидів шпачок і щось собі наспівував.

— Агов, Фоко! — сумно гукнув до нього Ходючок.

Шпак замовк, зиркнув униз і чітко відказав:

— Я не Фока Сильвестрів.

— А хто ж ти такий?

— Я Сильвестрів Родивон.

Шпачок із натхненням закувікав поросятком.

— Ти щось плутаєш! — сказав Ходючок.

— Авжеж! — додала Сміхоша. — Он навіть сива пір’їнка у хвості, й шийка, і очі, і дзьобик — усе точнісінько, як було у Фоки!

— Так-так. Це тому, що ми з Фокою Сильвестровим вилупилися з одного яйця; якщо це називається брати, то ми з Фокою Сильвестровим брати. Гей, заберіть цю жахливу тварину! Вона на мене дивиться.

Ходючок заспокійливо погладив Прісину спинку, і кицька протяжливо й нетерпляче занявчала.

Ходючок пояснив їй, що Родивон Сильвестрів є така сама недоторканна особа, як його брат-близнюк Фока Сильвестрів та папуга Аристарх. Пріся вислухала все це із невдоволеною міною.

Шпак сказав:

— Фока Сильвестрів доручив мені розважити вас розумною розмовою, поки він злітає і подивиться, куди оте все повтікало.

Сміхоша перезирнулася з Ходючком, і хлопчик запитав:

— Кого ж ви називаєте "оте все"?

— Пацюка Бруднерського, бридкого хулігана Маєша і їхнього автомобіля Фруся.

У цю мить з’явився Фока. Наче просто впав із неба, розкошлачений, збуджений і щасливий.

— Знаю! — закричав він. — Я за ними прослідкував до самого роздоріжжя!

Ходючок поглянув на старого друга Умпарару, і йому здалося, що автомобіль підморгнув підфарником. Ходючок зітхнув і сказав:

— Фоко і Родивоне Сильвестрови! Чи не погодитеся ви показати нам дорогу, якою злодії повезли вкрадений Час? Ми їх наздоженемо і відберемо Зозулю. Нас повезе Умпарара Чамчамчам.

Родивон Сильвестрів вигукнув:

— Ми згодні! — і хвалькувато озирнувся навкруги.

Умпарара стурбовано прохурчав:

— Друзі! Нам пора! Я вже розім’яв свої амортизатори і продув карбюратор. — І він розчинив усі четверо дверцят.

Ходючок сів за кермо. Сміхоша вмостилася поруч із Ходючком, а Джулька — в неї на колінах. Киця Пріся сказала: "Шши!" — і теж ускочила до автомобіля. Феофеофанчик звісив за вікно голівку на тонесенькому стебельці, і вони поїхали…

4. Як корисно думати

Шпаки летіли попереду. Умпарара муркотів мотором, Феофеофанчик маяв за вікном, а під колесами шкварчав асфальт. Час від часу Умпарара подавав голос:

— Ви тільки погляньте, що накоїли! Кум тролейбус стоїть, як приліплений, а свояка самоскида перехнябило на один бік, як кульгаву качку, діла-діла!.. Ви тільки подивіться, скільки заціпеніло трамваїв — стоять собі, мов сараї, ізв’язані вервечками по двоє, а там ось — погляньте — поснули дядьки автобуси і братики легкові, і ні цоб тобі, ні цабе…

Ходючок і Сміхоша були приголомшені цим видовищем. Ходючок сказав:

— Не розумію. Навіщо вони вкрали Час?

— Хтозна… — жалібно зітхнула Сміхоша. Вона торкнулася Ходючкової руки: — А ми їх подужаємо?

Ходючок замислено поглянув на дівчинку і кивнув.

— От дивись, які в кого сили? У них — Фрусь, у нас — Умпарара. Так? Сміхоша підхопила:

— У них — Маєш, а в нас… А в нас Петрик-Ходючок! — І раптом тихенько і насмішливо запитала: — А ти подужаєш Маєша? Мені здається, що він сильний…

Ходючок ураз насупився. Дівчинка почервоніла і вигукнула:

— Ну от, уже й образився! Я кажу, що в них Бруднерський, а в нас Джулька й Пріся! А ще ми маємо… Феофеофанчика… Але це так, для краси. І шпачки — вони теж просто так, щоб було веселіше.

— Еге ж, повеселишся! Мабуть, буде бійка. — Ходючок закінчив задумливо і серйозно: — Ми повинні перемогти, у нас немає іншого виходу.

Умпарара вже наближався до околиці міста — обабіч проспекту потяглися будівельні майданчики й молоді деревця край шляху. Та ось він зупинився і сповістив:

— Це все. Тут роздоріжжя. Далі я дороги не знаю.

На край розчиненого вікна сіли шпаки і повідомили:

— Далі дороги не знаємо й ми.

— Чому? — спитала Сміхоша.

— Бо Фока Сильвестрів далі не подивився, — сказав Родивон.

Ходючок на те розчаровано мугикнув, а Пріся презирливо примружилася.

— Джулько, слід! — раптом закричала Сміхота. — Швиденько з машини — і бери слід Бруднерського й Маєша.

Такса вилетіла з машини, мов артилерійський снаряд. Сміхоша заляскала в долоні:

— Як же я не подумала відразу! Він же у нас такий вправний щуролов!

— Думати завжди дуже корисно, — мовив Ходючок.

Джулька старанно нюшив землю, робив петлі, зигзаги і вісімки і за кілька хвилин обстежив геть усе перехрестя. Після того підбіг до Умпарари і знічено проказав:

— Тут немає слідів пацюка і хлопчика. Це шосе. Тут тільки сліди гумових коліс. Ще зовсім не давно, о пів на десяту ранку, тут котилося безліч коліс!

— А зараз котра? — запитала Сміхоша.

Ходючок похмуро відказав:

— Зараз теж пів на десяту. Тепер завжди буде пів на десяту. Пріську! Вертайся назад!

Пріся, яка вийшла з машини разом із Джулькою, в їхній бік навіть не глянула. Вона, підкрадаючись, наближалася до довгої білої труби, що лежала на насипу край дороги.

А на віконці знову з’явилися шпаки. Вони сказали в один голос:

— Ми дивилися і нікого не побачили: ні тобі Бруднерського, ні тобі Фруся чи там ще кого. Все завмерло — і край!

Фока Сильвестрів повідомив:

— Тільки одна ластівка не завмерла — літає собі й літає, мов навіжена.

Родивон Сильвестрів додав:

— І ще дуже високо ми роздивилися крука Кирила. Він теж летів собі кудись та й летів.

Раптом Джулька здивовано сказав:

— Гляньте на Пріську! Що це з нею?

Пріся вже пролізла крізь трубу на насипу і тепер весь час кивала круглою своєю голівкою: вгору — вниз, вгору — вниз… Ходючок обережно підкрався до Прісі і присів поруч із нею. Підійшли діти, і кицька промимрила:

— Там вода…

Ходючок аж скрикнув від радості:

— Вода! Із труби весь час капотить вода!

— То й що? Чому Пріся кивала?

— Вона не кивала! Вона дивилася, як із труби весь час капають краплинки води: кап-кап, кив-кив!

— Ну? — прошепотіла Сміхоша.

— А те, що й вода не завмерла! Виходить, що вони тут проїхали, і вода увібрала в себе дещицю Часу, тому й капає!

Сміхоша сказала:

— Але ж тоді й оці мухи…

— І ота ластівка… — додав Фока. — І крук!

— Фоко і Родивоне! Негайно спитайте у ластівки, куди поїхав Фрусь!

— Я з нею балакав, — відповів Фока Сильвестрів. — Дохле діло.

— Це ж чому?

— Вона зовсім очманіла від голоду і нічого не тямить, їй якраз о пів на десяту треба було снідати, а чим? Я їй кажу: "Та ось же вони, комахи, висять у повітрі, їх і ловити не треба, їж собі од пуза!.." А ластівка каже: "Ми так не можемо. Ми ловимо тільки тих, що літають!" Он яке діло!

— А крук?

Шпаки сказали:

— Крук — дуже серйозний чоловік. До крука страшно.

— Але треба, — сказав Ходючок. — Ви вже якось постарайтеся.

Шпаки пересвиснулися між собою і відповіли:

— Зачекайте нас тут. Ми швиденько! — і подалися.

Умпарара заглушив мотор. Стало тихо.

5. Поради старого крука Кирила

Старий крук Кирило жив у дуплі старезного дуба, що на самій верхівці Козачої гори.

Зранку крук вполював собі ховрашка і політав трохи, щоб розім’яти крила, подивитися світу й показати себе.

По тому Кирило повернувся до свого дуба, всівся на товстезній гілляці і вдоволено заплющив очі.

День був погідний і теплий, сонце сходило завзято і швидко, а це начебто чомусь спинилося… Сьогодні він літав над містом і примітив сіренький горбатий автомобільчик: той викотився з міста і застрибав по

купинах у лузі, затим помчав уздовж річки; крукові Кирилові здалося навіть, що з віконця тієї машини визирав здоровенний пацюк, і крукові ще тоді подумалося, що нині у полях стало мало мишей…

Крук Кирило куняв, сукав собі кволеньку думку, що раніше ніби й літо було тепліше, а зима суворіша, і кров у жилах текла хутчіше, а очі бачили зіркіше.

— Здрастуйте! — раптом почув він над головою, але вирішив, що це уві сні, і навіть не розплющив очей.

— Здрастуйте, дядьку Кириле! — почулося з Він глянув. На гілці сидів шпак. Крук Кирило дивився на шпака і мовчав. Фока Сильвестрів — то був він — теж мовчав, бо від страху забув, навіщо сюди з’явився.

Крук був старий, величезний, такий чорний, що аж синій, і пір’я його часом спалахувало, наче райдуга. Він мав могутній чорний дзьоб і високі чорні ноги з міцними кігтями. Все це приголомшувало шпака.

— Наше вам шануваннячко, круку Кириле! — почулося з-за спини.

Крук повернувся усім тулубом і побачив, що ззаду сидів той самий шпак.

— Скільки світу, стільки й дива, — сказав крук.

— Ого, ви так багато бачили у світі, що мудрішого за вас немає! — сказав Фока Сильвестрів з-за його спини, і крук повернувся до нього.

— Мені сто вісімдесят п’ять років, чотири місяці, один півмісяць і три доби.

Він сподівався, що шпак, почувши це, зомліє від поштивості й подиву, але з-за спини почулося:

— А скільки годин?

Крук заплющив очі й довго думав. Потім сказав:

— Метушливий лічить години, бо він не живе, а смикається. Мудрий же знає вік і рік, потім місяць і півмісяця, а ще — добу. Бо мудрий не смикається, а живе.

— Як мудро! — сказало з-за хвоста, і крук Кирило повернувся туди. Там сидів той самий шпак.

Старий Кирило покривив душею: правду сказати, він просто не знав, що таке година. Але йому хотілося вразити своєю величчю цього метушливого шпачка, який примудряється бути водночас і перед його очима, і за його хвостом.

Шпак сказав:

— Це мовлено тим більш мудро, що тепер уже немає чого лічити. Ні годин, ні діб, ні років.

— Справа в тому, що украли Час, — почулося з-за хвоста.

Крук Кирило, щоб більше не крутитися туди-сюди, вирішив продовжувати розмову із заплющеними очима.

— Мені сто вісімдесят п’ять років, чотири повних місяці, один півмісяць і три доби. Коли помер мій батько, йому було двісті тридцять років, але ні мій батько, ні я ніколи не чули, щоб можна було вкрасти Час.

Тоді шпаки злагоджено, в один голос, розповіли Кирилу все, що сталося сьогодні о пів на десяту. Затим спитали:

— Згадайте, будь ласка, чи ви не звернули уваги, куди поїхала маленька сіренька машина, в якій сиділи пацюк і бридкий хуліган?

Крук помовчав для годиться і відказав:

— Не звернув.

— Вибачайте, коли ласка! Але цього ніяк не може бути. Якби не звернули, ви б уже не ворушилися, бо ваш Час спинився б.

Крук знову заплющив очі. Нарешті він прорік:

— Ниточка доведе до клубочка.

— Яка глибока думка! — сказали шпаки.

— Шукай вітру в полі! — додав крук.

— І все?

— Коли хтось тікає понад річкою і ховається в лузі, то хтось інший може і знайти.

— Як мудро!

Побачивши, що Фока Сильвестрів спурхнув з його гілки, крук гукнув:

— А зажди-но, малий!

Той повернувся, і крук сором’язливо поспитав:

— Ти такий метушливий і, напевне, знаєш, що таке година. Скажи-но й мені.

— Година — це таке… — почав невпевнено Фока Сильвестрів. — Це таке, що йде й минає одне за одним…

— Еге, йде й минає, — додав Родивон. І раптом вигукнув: — Бо все залежить від батька сонця!

Фока Сильвестрів дійшов того ж самого висновку:

— Так-так, від батька сонця залежить це!

— Ану, повтори іще раз, — попрохав Кирило.

— Сонця від це батька залежить. Кирило подумав трохи, потім попрохав:

— Ану, це саме ще один раз. Шпаки сказали:

— Від залежить батька це сонця! Крук сердито вимовив:

— Забирайся геть до вражого болота! Шпаки свиснули:

— Що? Що?

— Геть болота забирайся вражого до! Шпачки двома чорними грудочками пурхнули вниз до ріки. І Родивон сказав братові:

— А що, як ми запросимо з собою оту голодну ластівку?

І Фока схвально закричав:

— Правда! І нехай їсть усіх наших мух! Бо ми з тобою не голодні. Ми наїлися якраз о пів на десяту. В автомобілі ж чомусь повно мух…

6. Вийшла пісенька така

Весь гурт рятівників Часу сидів під вербою; Умпарара, щоб не перестоятися, раз по раз поскрипував своїми амортизаторами. Та ось над ними защебетали-зацвірінькали шпаки.

Фока Сильвестрів сповістив:

— Ми щойно розмовляли з круком Кирилом. Він Дуже мудрий. — Причепуривши братові хвостика, Додав: — Крук сказав, що ниточка доведе до клубочка.

Родивон Сильвестрів повідомив:

— Крук сказав: шукай вітру в полі!

Тоді Фока старанно вищебетав:

— Крук каже: якщо хтось тікає понад річкою і ховається у лузі, то хтось його знайде!

Родивон Сильвестрів цвірінькнув:

— А як ні — то ні.

І в один голос обидва брати-шпаки сказали:

— Метушливий метушиться, а розумний думає.

І тут усі замислилися. Однак шпаки думати не вміли зовсім, а Пріся з Джулькою мислили по-своєму, по-котячому й собачому, і толку з їхнього думання було малувато. Сміхоша мовила:

— Може, треба пустити клубочок?.. А тоді... бігти за ниточкою?..

— Ти й досі казочки читаєш?

— Читаю. А що?

— Воно й видно. "Шукай вітру в полі" — значить нема, нема!

— Але ж іще сказано, що хтось тікає понад річкою і ховається в лузі! Це тобі що, не порада?

— Розумний думає, — поважно сказав Ходючок.

І знову всі замовкли.

І хтозна, скільки б вони мовчали, думаючи про своє трудне завдання, якби не бездумні шпачки. Бо Фока і Родивон Сильвестрови раптом зірвалися зі своєї гілки і з неймовірною швидкістю злетіли вгору. Та як злетіли! Ніби хтось дуже сильний і дуже вправний, як у казці, пожбурив високо-високо в небо два камінчики. Від подиву Пріся аж підстрибнула і довгенько дивилася услід пташкам, Джулька дзвінко загавкав, а Ходючок і Сміхоша перезирнулися і звелися на ноги.

За кілька хвилин шпачки повернулися на ту саму гілку.

— Ну? — суворо запитав Ходючок.

— Вітер! — сказав Фока Сильвестрів. — На нас подув такий вітер!.. Правда, Родивоне?

— Авжеж! — цвіринькнув той. — Який шпак, ну скажіть мені, люди, такі розумні, ну який шпак утримається, щоб не кинутися проти вітру, розпроставши крильця, щоб його вітер підкинув аж у самісіньке небо?!

Ходючок ляснув себе долонею по лобі й гукнув:

— Ах, я ж старий осел!

— Мені здається, що ви значно перебільшуєте, — сказав Фока.

— Мені здається, що старі осли виглядають не так, — додав Родивон.

Ходючок закричав:

— А я вас питаю, звідкіль узявся вітер, якщо немає Часу?! Він узявся звідтіля!

Сміхоша вражено прошепотіла:

— Ось що значить: "Шукай вітру в полі". Ой… — Вона схопила Ходючка за рукав його курточки. — То нам треба їхати проти цього вітру, от що!

Ходючок сказав:

— Фоко і Родивоне Сильвестрови, підіймітеся, будь ласка, ще раз угору і летіть проти вітру. Та слідкуйте за нами — ми рушаємо дорогою.

Шпаки радісно злетіли, як підкинуті камінці, лиш почулося захоплене: "Ми падаємо в небо!"

На дверцята машини сіла ластівка і делікатно цвінькнула:

— Пробачте! Мене запросили шпаки. Можна, я пообідаю мухами?

Уся зграя мух із бридким дзижчанням вилетіла з машини, і ластівка стрілою ковзнула слідом за ними. Умпарара гукнув їй услід:

— Смачного вам, сусідонько!

Усі швиденько залізли у машину, і Умпарара, збиваючи легку куряву, побіг дорогою. Він сказав:

— Я пам’ятаю цю дорогу, вона веде до річки.

— Чудово! — закричав Ходючок. — Ви розумієте тепер пораду крука? "Якщо хтось тікає понад річкою..."

— "... і ховається у лузі..." — додала Сміхоша.

Умпарара так завзято крутив колесами, що всі поробилися веселі й натхненні і все більше сповнювалися вірою, що їм таки пощастить наздогнати злодіїв. Сміхоша, щоб усіх підбадьорити, заспівала:

Вкрали Час бридкі примари

Й завезли не знать куди.

А Ходючок підхопив:

Але ж є в нас Умпарара,

Ми їх наздоженем!..

Сміхоша сказала, що це невлад, вони трохи посперечалися, а вже за кілька хвилин весь екіпаж весело і дзвінко виспівував:

Вкрали Час бридкі примари

И завезли не знать куди.

Тож прудкіше, Умпараро,

Нас до цілі приведи!

— Стоп, — гукнув Ходючок, і Умпарара слухняно спинився. Ходючок продовжив: — Слухай мою команду: всім сидіти на місцях! Чекати шпаків!

— Чому? — здивувалася дівчинка.

— Роздивитись треба… Дві дороги попереду. Якою їхати?

Раптом Умпарара Чамчамчам голосно зойкнув. Джулька загарчав і приготувався вистрибнути з машини. Пріся вигнула спину дугою і вищирила зуби.

— Відчиняй… — просичала вона Ходючкові.

— Я сказав: усім сидіти на місцях! — твердо повторив Ходючок.

Він захопився своєю роллю командира, і йому все кортіло наказувати, щоб усі слухалися.

— І-і-і-і! — заверещала Сміхоша. — Па-цю-ки!

Пацюки-щури!!

Умпарара Чамчамчам і собі закричав:

— Ту-туу… Ту-тууу!.. Вони гризуть мені колеса!

Ходючок уже й сам бачив, що навкруг автомобіля у траві вистрибують чорно-сірі пацюки. Джулька прогавкотів:

— Випустіть мене! Я ж такса-щуролов, давити пацюків — це моя робота!

Сміхоша сердито зиркнула на хлопчика і сама розчинила двері автомобіля. Джулька і Пріся миттю з нього вистрибнули.

— їм мало не буде!

Ой, що зчинилося! За якусь мить пацюки кинулися врозтіч, гнані таксою-щуроловом і розлютованою кицькою. Раптом почулося лунке шипіння, і Умпарара згорьовано вигукнув:

— Всссе!.. Прокусили!..

Ліве заднє колесо було прокушене, і бідний Умпарара незграбно припав на пошкоджену ногу.

— Це Бруднерський! — сказав Ходючок. — Це він наслав на нас пацюків, щоб ми не доїхали.

Кручений панич Феофеофанчик звісився мало не до землі і сумно дивився на заподіяну Умпарарі шкоду.

— Друзі, допоможіть мені, — сказав автомобіль, — бо в такому стані я їхати не можу.

— Що ж ми сидимо! — Сміхоша ляснула в долоні.

Ходючок, відвернувшись до лісу і сховавши очі, мовив:

— Командуй, Умпараро. Ми готові.

Чамчамчам терпляче пояснював:

— Діточки, візьміть у багажнику домкрат…

Петрику, будь ласка, зніми з колеса ковпак. От! Тепер тобі треба буде підважити мене на домкраті

і відкрутити оті п’ять гайок. Не поспішайте, дітки, це нелегка робота!.. Ганнусю, любенька, склади гайки у ковпак, щоб вони не погубилися, а тепер допоможи Петрикові зняти колесо… Не кваптеся, дітки! Я чув, що колеса важкі, хоча й ніколи цього не відчував, бо ж не я їх ношу, а вони мене. Невже зняли?! Перед тим, як ставити запасне колесо, вам треба відпочити…

— Ніколи! — бадьоро гукнув Ходючок і, поляскавши долонею по капоту автомобіля, сказав по-чоловічому просто і грубувато:

— Нічого, стара добра залізяко, все буде гаразд!

І на вербі над ними хтось негайно повторив Ходючковим голосом:

— Нічого, стара добра залізяко!..

То, звичайно, були їхні друзі-шпаки. Вони злетіли з верби униз і всілися на дашку автомобіля.

Фока сказав:

— Ми не знайшли ніяких слідів.

— Бо вітер стих, — додав Родивон, — ось у чім біда.

Почувся гавкіт Джульки — він одбіг трохи і сповістив:

— Треба їхати сюдою, ця дорога пахтить їхнім Фрусем! За мною! Я бігтиму по дорозі!!

Пріся скочила на капот Умпарари, потягнулася, вигнувши спинку, і сказала:

— Ах, ну навіщо нюхати цю безконечну нудну дорогу! Я і звідси чую, що вона тхне пацюком, хуліганом, кліткою папуги Аристарха… І ще — фрррр!.. — старим іржавим автомобілем!

За мить Умпарара взяв з місця добрячим автомобільним чвалом. І знову весь екіпаж заспівав пісеньку:

Як літак іде крізь хмари,

Через кригу — криголам,

Мчить нас лісом Умпарара,

Умпарара Чамчамчам!

7. Бруднерський щирить зуби

Автомобіль Фрусь стояв у тіні під кривобоким в’язом і дрімав. У ньому сидів хуліган Маєш. Він виставив лікті у відчинене віконце, а на руки поклав свою кудлату голову. Його волохаті білі брови стрибали від сміху, однак він намагався стримуватися, бо не знав, чи не буде з того сміху якогось лиха.

Розсмішив його пацюк Бруднерський.

Над усе Бруднерський любив проголошувати промови. Ось і тепер він стояв на пеньку, наїжачивши гострі вуса, настовбурчивши довгого хвоста, і проголошував промову:

— Сталося! Відтепер увесь Час — наш! їхнього Часу тепер немає і вже ніколи не буде.

Бруднерський розмахував передніми лапами, молотив ними в повітрі і навіть робив "руки в боки", він задирав голову, щосили надимав кругле сіре черевце, щоб здаватися поважнішим. У такі хвилини хуліган Маєш відсахувався від вікна і мерщій ховав голову, щоб ніхто не бачив, як його корчить сміхом.

Маєш не мав звички думати, розбирати події І вчинки, давати їм оцінку; він був сильний і непосидючий хлопчик, однак погано вихований і дуже хотів над усіма верховодити. А що ніхто не визнавав його верховодства, то він сердився і робив хуліганські вчинки. Він любив: битися, дражнити, бити шибки у вікнах, мучити тварин, витоптувати квітники, рвати книжки, ламати іграшки; він любив також лаятися, ображати дорослих і дітей, особливо маленьких, зривати уроки в школі, псувати дітям одяг за допомогою кулькової ручки або чорнила, верещати дурним голосом; пересолювати суп своїй бідній бабусі і сипати їй у чай перець, малювати дурниці на шпалерах І писати погані слова на стінах у під’їзді, псувати ліфт. Не можна перелічити всі ті погані справи, які любив робити і постійно робив хуліган Маєш.

При цьому зауваження дорослих він в одне вухо впускав, а з другого випускав; коли ж йому давали хороші поради, він їх не впускав навіть і в одне вухо — просто собі не слухав; якщо він попадався на гарячому і його карали за хуліганство, він все одно не задумувався над своєю поведінкою, а замість того вигадував, як усім помститися.

Оце й тепер він сидів і тішився, що він, Маєш, запанібрата з пацюками, він допоміг викрасти Зозулю; мріяв, як буде мучити кицьку

Прісю і поб’є палицею таксу Джульку, як оддубасить задаваку Ходючка і змусить дівчинку Сміхоту плакати від образи і сміятися від захоплення його, Маєша, хуліганськими подвигами.

А найбільше тішило Маєша, що в нього тепер був власний автомобіль Фрусь, Він не знав жодного хлопчика, який би мав свій автомобіль.

Але ось він розібрав кілька слів Бруднерського — прислухався. Той завивав:

— … І відтепер геть усі будинки заселяться радісними пацюками й мишами, і ми, пацюковичі, вірні друзі усього живого, житимемо по всіх квартирах і в підвалах, а також на горищі, а миші — під усіма підлогами і на всіх балконах, а ховрахи — по всіх полях, а в річках і болотах житимуть самі тільки радісні п’явки і більше нічого: ні тобі рибки, ні тобі жабки.

Потім Бруднерський перевів дух і сказав:

— Але ж це не все! Во славу його незрівнянної нечисті на лани заклопотано і радісно вийдуть будяки й пирії, і сімейство мухи Жужулі розростеться у цілу хмару, і колорадські жуки на чолі з вірними друзями усього зеленого Шмяком, Чвирком і Креком завзято і з великим апетитом поїдатимуть листя, і ще…

І тут у повітрі проскрипіло:

— Не забувайте моїх Іржиків!..

— Хто це сказав?! — сердито спитав Бруднерський.

— Я, пані Зак-Лепська, — скрипнуло у відповідь.

— Де ви?! — розсердився пацюк.

— Як-то — де?! Я там, де й належить бути працьовитій і шляхетній іржі, тобто на крилі автомобіля!

Це останнє слово було вимовлене особливо вишукано: "ау-теме-биль-ля!"

Усі подивилися на Фруся і враз побачили: на його правому крилі розповзлася здоровенна пляма іржі — вона вже проїла те крило наскрізь, і воно набуло ясно-рудого кольору; щупальця від цієї плями простяглися по капоту і вже вп’ялися у друге крило.

— На Фрусеві я ще зможу пастися кілька місяців.

— А тоді? — запитало якесь цікаве пацюча. — Покинете цього… Фруську?

— Гм, ням-ням-ням, — відповіла Зак-Лепська, — тоді покину, я покину те, що зостанеться від бідного ау-теме-биль-ля!

— А самі ж куди? — не вгавало пацюча.

— Ого! У світі стільки смачного, гнучкого, пружного, солодкого заліза, що його мені й моїм Іржикам — їсти не переїсти.

— Тож приймімо до нашого благородного товариства вірного друга пані Зак-Лепську! — зголосився пацюк.

Інші пацюки схвально загули, тільки Фрусь злякано скрипнув своїм іржавим тілом.

Маєш аж рота роззявив: що не кажіть, а тут пахтіло грандіозним хуліганством!

Тим часом Бруднерський вів своєї:

— А щоб світ зробився такий чарівний і принад ний, як я оце сказав, нам треба заховати Зозулю!

І ми її заховаємо глибоко під землею. В славній оселі його незрівнянної нечисті Страхолюда Неможливого!

Усі замовкли, охоплені трепетним жахом. Бруднерський витримав багатозначну паузу і запитав:

— Але де зараз наші вороги разом із своєю де ренчливою таратайкою Умпарарою?

І тут же Бруднерському у вуха задзижчали зелена муха Жужуля та її сірі родички Жюжя і Жьожя.

Ніхто, крім Бруднерського, їх не чув, — але всі бачили, як головний пацюк наливається люттю, як стає дибки і ходить туди-сюди його шерсть на загривку. Як ворушаться його гострі довгі вуса і бігають лихі очі, як зловісно вищирюються жовті зуби. Нарешті він вимовив:

— Ви гарні розвідники. Ви справжні друзі усього живого.

Жужуля і її родички щасливо загули, і раптом згори почулося:

— Де розвідники? Де? Хто вони?!

Наші шпаки добре заховалися у верхніх гілках осокора й уважно стежили за всім, що відбувалося на березі болота. Знизу їх ніхто не

бачив. Мухи з переляку поховалися хто куди — під листочки, під стебельця і навіть під самого Бруднерського. А над болотом розлігся сигнал Умпарари і дзвінкий сміх Сміхоші, всі перелякано заніміли. Мухи загули:

— Близько! Вони вже близько! Вони нас знайшли! Тікаймо!

— Слухайте всі! — крикнув Бруднерський. — Слухай і ти, автомобілю Фрусю, і ви, хулігане Мавшу. Перш за все нам треба затримати Умпарару Чамчамчам і всіх, хто у ньому сидить, щоб вони Не їхали, не бігли і не йшли! Нам треба вищирити геть усі зуби і вишкірити геть усі пазурі, ікла, жала і пащеки проти підступних ворогів! І нехай тим часом його навдивовижу незрівнянна і чарівна нечисть, наш улюблений Страхолюд повністю Неможливий заховає Зозулю у далекі підземні тайники, де її вже не знайде ніхто!

— Треба у них викрасти Сміхошу, — мовив хуліган, — Нехай вона буде наша полонянка. Ми її посадимо у Фруся й повеземо за болото в далекий ліс. А Ходючок із своїм Умпарарою кинуться слідом, щоб її врятувати, а ви тим часом однесете Зозулю до Страхолюда і сховаєте. О!

Це був такий сміливий і несподіваний план, що Бруднерський аж закляк від розумового напруження. Маєш додав:

— А я від них відіб’юся. Ха! І не таких били!

Бруднерський повільно огледівся і закричав несамовито:

— Як! Ви ще досі не поїхали?! Але ж я ви-ма-гаю, щоб дівчисько негайно було ось тут. О! Ми її завеземо світ за очі, а ті нехай ганяються. Давай сюди Зозулю!

Маєш виставив з машини клітку з пташкою, Фрусь хрипко скрикнув і зрушив з місця. Хуліган негарно усміхався, бо він давно мріяв зробити Сміхоші яку-небудь капость.

8. Ходить гарбуз по городу

Ходить гарбуз по городу, питається свого роду:

— Ой чи живі, чи здорові всі родичі гарбузові? Обізвалась жовта диня, гарбузова господиня:

— Іще живі і здорові всі родичі гарбузові.

Обізвались огірочки, гарбузові сини й дочки, потім — морковиця, гарбузовая сестриця, а далі буряки, бараболя, квасоля, і всі вони запевнили гарбуза, що живі і здорові. Так співається в старовинній дитячій пісеньці.

А ось тут вийшло трохи не так.

Гарбуз Онопрій і справді вийшов у свій звичайний обхід по городу — питатися свого роду, тобто всякого овоча, про здоров’я. Підійшов до своєї господині, золотавої кругленької дині Вівді, та й питає:

— Ой чи живі, чи здорові всі родичі гарбузові?

А Вівдя каже: — Дай мені спокій! Не до тебе, старий!

— Ві-івдю! — здивовано вигукнув Гарбуз Онопрій. — Чого це ти так набудячилася?!

— Бо геть нема здоров’я! — скрикнула Вівдя. — Ніякого соку в землі не зосталося, смокчеш корінцями, смокчеш, а воно — сухо та й годі! Я ж так можу всохнути та обернутися з дині на якусь там барабольку!

— Тьотю, тьотю, ми вас не ображали! — закричала картопля Пульхера. — Як мене напала зла напасть та оце точить-гризе моє листячко, що вже скоро й на сонечко нічим буде глянути, так я не кажу, що скоро стану порожня усередині, як ваш, вибачайте, хазяїн Онопрій!

— Усі чули?! — обурилася Вівдя. — Усі?! Онопрієчку!.. Оце дожився, що тебе вже й бараболя обзиває казна-як!

Тут обізвався старий біб:

— Я скажу за цілий рід! Не будь я біб Гроха, щось і мені свербить потроху.

— Послухайте всі! — заголосили огірочки, гарбузові сини й дочки: — Гудиння наше стало тонке, а бадиллячко прив’яло, хоч і не було ж на наш город суховію. То чом же ми гинемо, чом? Бур’яни заїли, ось чому! Зліше суховію висмоктали землю, гірше повені розхитали корінці!

І в цю мить десь за городом луною прокотився погук — то наближався Умпарара Чамчамчам. Вівдя мовила:

— Онопрієчку, нехай усі будуть тихо, бо як почують люди в машині та під’їдуть, то овочі порвуть зеленими, стебельця поламають — та й буде нам кінець.

— Байдуже… — ледве видихнув Онопрій. Він утомився від обходин, обважнів та ще й засмутився украй. — Байдуже, вони ниньки не перші.

— А хіба що?

— Та ти, стара, либонь, не чула? Ниньки рано їхали. Сіра така машина, смердючого газу напустила, — будяк їй у вихлоп! — деренчлива, як старий деркач. А в машині хлопчик вертлявий, як он гудиння у наших огірочків, — проїхали та й нема…

— Це правда, — сказав огірочок Єпіфан. — Я запам’ятав, бо мене тоді якраз бур’яном притисло.

— Так-так, овочі добрі, — кволо зітхнула Пульхера. — І я помітила ту машину: якраз засвербіло під листячком.

— І я бачила… — мовила квасоля. — Мені саме подих перехопило, бо соку у корінні не стало.

— То це що ж: усі наші нещастя в одну мить почалися? — здивувався старий біб Гроха.

І враз усі овочі загомоніли:

— Не було, не було — коли на тобі! І бур’ян, і будяк, і колорадський жук!..

— Шмяк, Чвирк і Крек, коли ваша ласка! — жваво озвалися колорадські бандити з-під картопляних листочків. — Ми й є справжні друзі усього зеленого!

Тим часом із веселою пісенькою Умпарара Чамчамчам і весь його екіпаж швиденько їхали через ліс, а кицька Пріся і собачка Джулька впевнено вказували дорогу, бо добре чули запах утікачів. Аж тут Умпарара загальмував, спинився під деревами і сказав:

— Де ж дорога?

Джулька підбіг, винувато подивився в Умпararині фари і опустив мордочку ще нижче до землі.

Пріся удала, ніби нічого не сталося — підняла хвіст і, легко ним коливаючи, зіскочила на траву, Джулька сказав:

— їхнього запаху більше немає. Саме болото, смердить тванню та й усе.

І тут просто звідти прилетіли Фока і Родивон Сильвестрови.

Вони були вкрай схвильовані і на два голоси відтворили кожне слово, мовлене на тому жахному збіговиську край болота.

Усі були вражені розповіддю шпаків. Так от навіщо вкрали Час!

— А де дорога? — вигукнув Ходючок. — Ви ж бачили згори дорогу?!

— Дороги немає, — відказали Фока і Родивон.

І раптом озвався спокійний-спокійний Феофеофанчик:

— Не журіться. Тепер я відшукуватиму дорогу з-посеред живого листя і травички.

— Чули? Це ж надзвичайно! — вигукнула Сміхота.

— Та й справді, — сказав Ходючок. — Де пронесено Час, там рослини не заскніли, от як і ми.

Так вони і поїхали, придивляючись до листячка й трави. Але погода стояла тиха і ясна, повітря зовсім не ворушилося, тому угадувати дорогу стало все важче. Та ось Феофеофанчик сказав:

— Попереду бачу живий город. Будь ласка, спинися на хвилинку, треба розпитатися.

Так Умпарара Чамчамчам і його екіпаж опинилися біля городу гарбуза Онопрія і дині Вівді. Феофеофанчик вистромився з машини і, стелячись низько над самими грядками, запитав овочів, чи не бачили сіру машину. Але овочі мовчали. Тоді Феофеофанчик попрохав знову:

— Озовіться, братики й сестрички! Ми женемося за сіренькою машиною Фрусем і за хуліганом Маєшем, а якщо не доженемо, то вони нароблять у світі багато шкоди.

Витончений слух Феофеофанчика вловив, як диня Вівдя прошепотіла до гарбуза Онопрія:

— Не кажи… Не кажи… Твоя хата скраю.

Онопрій же рішуче й голосно мовив:

— Були, були! І бензином смерділо, і хуліган у вікно виглядав. Отак і поїхали — попід тими вербами, а тоді вздовж он тих очеретів…

Тільки-но Феофеофанчик зібрався подякувати розважливому Онопрію, як не витримала, заголосила тітка Пульхера:

— Людоньки мої добрі, та мої хороші собачечки, та мої гарненькі киценьки, та мої найкращі шпачечки! Хоч ви мені поможіть, бо ж гину, гину серед білого дня при всьому овочевому народі, гину лютою смертю, бо скоро знавіснілі все листя об’їдять!

І тоді загомонів, захвилювався весь город, скаржачись на свою біду. Ходючок закричав:

— Тепер усі бачать, навіщо Бруднерському і всім отим злодіякам Час! За роботу — хто і як може!

І почалася велика боротьба. Ходючок і Сміхоша заходилися полоти бур’яни — так, що ті аж сичали і падали, падали й падали; Фока і Родивон Сильвестрови дружно вийшли проти смугастого колорадського супостата: нищили жуків і здирали з листків червонуваті яєчка, і так кущ за кущем, кущ за кущем. Феофеофанчик, звившись на своєму довгому стеблі над городом, підказував дітям і шпакам, куди їм треба звернути бойову свою увагу.

Невдовзі ціла купа бур’яниська височіла на межі. І тут гарбуз Онопрій, здоровенний, сонячно-жовтий у лискучу зелену смужку, з крутими горбастими боками і кремезною колючою ногою, вийшов наперед і сказав:

— Ну, братці, а скажіть: який із мене козарлюга?

Сміхоша зворушено пискнула:

— Дуже й дуже вдатний! Я просто в захваті! Ходючок по-чоловічому стримано кивнув:

— На всі сто.

І тоді Онопрій проголосив:

— Усі найкращі бійці нашого городу підуть за вами проти злодіяк, котрі вкрали Час задля лихих своїх справ! Нехай шановний Умпарара Чамчамчам відчинить для нас свій багажник і дверцята, а ми вже розташуємося, хто як зможе.

Тітка Пульхера, котра не збиралася залишати свій город, розважливо сказала:

— Не відмовляйтеся, мої любесенькі, бо дорога ваша довга й непевна, а гарбузове вояцтво — це вам не жарти. Тут що не козак — то з десяток кіло!

І покотилися з городу до Умпарари гарбузи та їхня рідня. Зі сміхом і жартами влазили вони у відчинений багажник і на заднє сидіння, тягнучи за собою гудиння, листя і міцне жилаве бадилля. При тому гарбуз Онопрій промовляв задоволено:

— У дорозі все згодиться, єй-єй!

Обважнів добряче Умпарара, осів на всі чотири колеса. Однак, крекнувши, мовив:

— Гайда! З гарбузами якось надійніше!

І вони поїхали. Дорогу показував сам Онопрій.

9. Он ти який, Маєшу!

З одного боку було грузьке болото, з другого — ліс, тільки й дороги лишалося, що бережком. Так Умпарара і їхав.

Та вража сила гав не ловила. Попереду затріщало, загуло, зашелестіло — і покручений клен із розчепіреним гілляччям упав посеред дороги. Умпарара ледве встиг загальмувати.

— Що таке?! — водночас скрикнули всі й замовкли, бо все зрозуміли: з-під поваленого клена дременуло геть десятків зо два гострозубих пацюків.

Трохи порадилися й вирішили: Ходючок і Фока Сильвестрів рушають у ліс і шукають між деревами підходящого проїзду, щоб Умпарара міг

об’їхати завал. Родивон Сильвестрів веде розвідку над лісом, решта залишається на місці. Ходючок напутив:

— Дивись мені, Сміхошо, ти тут тепер будеш за старшого. Ти тут тепер будеш єдина людина — всім голова!

І пішов собі лісом, а Фока Сильвестрів пурхав над ним. Сміхоша, щоб їй не нудитися, почала збирати квіти на узліссі. В неї склався гарненький букет: ніжні квіти горошку горнулися до веселих ромашок, сині дзвіночки тихенько видзвонювали в її руках; та ось раз і вдруге здалося Сміхоші, що дзвіночки тенькнули: "Будь пильна! Будь пильна!" — і ромашки прошелестіли: "Обережно, дівчинко!.."

І як на те з-за поваленого клена почувся поклик автомобіля. Сміхоша випросталась і озирнулася. Здивовано озвався Умпарара:

— Давно не бачилися, привіт вам, салют! Сусідик завітав, дорогенький гість!

Так, то був Фрусь. Він під’їхав з протилежного боку і спинився. З Фруся визирнув бридкий хуліган Маєш. Він гукнув:

— Гей ти, Ходючок-Ходючище, ходи сюди, я то бі дам по пиці!

Сміхоша стримано відповіла:

— Петрика нема, він пішов у ліс шукати дорогу. А... отой жахливий пацюк з тобою?

— Бруднерський? Я його покинув. Він кусається.

— А де Зозуля?

— Я знаю де. В одному дуплі сховали. Ходи сюди, поїдемо та й візьмемо.

— Почекаємо Ходючка!

— Ти як собі хочеш, а я нікого не чекатиму. Поїхали, Фрусику!

— Зажди, я зараз… подумаю.

Умпарара сказав:

— Не йди!

— О, я бачу, тобою командує ота стара бляшанка! — зареготав Маєш.

— Я не хочу з тобою розмовляти! — Сміхоша тупнула ногою. — Ти зовсім зіпсований, зовсім!

Насправді ж її розбирала неймовірна цікавість, вона аж підстрибувала.

— Я тобі не телевізор, щоб бути зіпсованим.

Я тобі не річ! — сказав Маєш. — Не хочеш Зозулі — не треба, я й без вас обійдуся.

Сміхоша поклала букет на капот Умпарари і підійшла до поваленого клена. Крізь листя і гілки побачила Фруся і Маєша, що прочинив дверцята і одною ногою вже став на траву. За плече Сміхоші цупко тримався Феофеофанчик. А Джулька, почувши, що його господиня так мирно бесідує з Маєшем, перебіг під кленом на той бік, принюхався до

Маєша здалеку, тоді махнув йому хвостом, і Маєш, підібравши ногу, сказав:

— Цур не кусатися!

— Він не кусається, — сказала Сміхоша. — Він дуже добрий!

— Це ти знаєш! — кинув Маєш. — А він сам — знає?

— Я не кусаюся! — підтвердив Джулька, — Я дуже добрий!

І він перекинувся на спинку, щоб Маєш почухав йому черевце. Але Маєш сказав Сміхоші:

— Я не вийду. Я боюся собак. Біжи сюди, скоренько!

Сміхоша перелізла на той бік завалу, і кручений панич потягнувся за нею. Умпарара хотів був ще раз сказати: "Не йди!" — але він був ображений, що Маєш назвав його старою бляшанкою, а Сміхоша не заступилася, — і промовчав. Киця Пріся, якій страшенно не подобалася вся ця історія, удала, ніби нічого особливого не відбувається і що вона цього чекала давно.

Сміхоша несміливо підійшла до Фруся. Маєш прочинив для неї двері. Сміхоша поставила у машину одну ногу, потім бочком сіла на крісло поруч із Маєшем і підібрала другу ногу, а потім потягла за собою Феофеофанчика і вмостила собі на коліна і плечі. А яскрава квітка лягла їй на голівку. Джулька, ласкаво повискуючи, хотів стрибнути слідом за Сміхошею, але Фрусь грубо ляснув дверцятами і дав задній хід.

— Просто по Зозулю? — запитала Сміхоша.

Фрусь круто розвернувся і, прокричавши щось нерозбірливе своїм хрипким голосом, поїхав геть від завалу. Маєш засміявся. Дівчинка смикнула двері. Та вони не відчинялися. Фрусь піддавав газу, а Маєш сказав:

— Я думав, що викрасти тебе — це трудне завдання, а виявилося — тьху! Тільки поманив — ти вже й тут! Отакі ви дівчата — просто ганьба!

Родивон Сильвестрів зі своєї висоти вже давно слідкував за Фрусем. Він бачив, як туди сіла Сміхоша, а Джулька зостався надворі, потім він почув, як розпачливо закричав Умпарара Чамчамчам, а Джулька зайшовся гавкотом, — і тоді веселий шпачок збагнув, що на землі скоїлось щось недобре. Він щосили закричав голосом крука Кирила:

— Карр!.. Нікого не пожалію, каррр!! — і з висоти зробив бойове піке просто на Фруся.

Але автомобілі, навіть старі й іржаві, круків не бояться, і шпачок ні в сих ні в тих пролетів над Фрусем. А той швидко мчав до табору Бруднерського. Маєш, не дивлячись на Сміхошу, висвистував якусь пісеньку і всіляко виказував добрий настрій, а Сміхоша тихо плакала, що так безглуздо попалася.

Маєш і справді у ці хвилини був собою задоволений. Йому стало щось неспокійно у Бруднерського, він уже почав навіть лінькувато сваритися з їхньою нечистю. "Гей, ти, мишо! — гукав, — прибери свій хвіст, бо відірву!.." Або ще так: "Ти чого сюди лізеш, колорадський! Хочеш хлорофосу? Скоро твоя братія переїсть усю картоплю — і кінець, пропадете з голоду!.." Чвирк відказав: "А ми тоді — всі на помідори! Хрум-хрум!.."

Отоді Маєш уперше всерйоз замислився над своєю поведінкою. Справа в тому, що він найбільше в світі любив помідори. І ранні, і пізні, і помідори-яблучка, і помідори-сливки, і темно-червоні, і бурі, і жовті, і

здоровенні, на всі боки горбасті, і маленькі, кругленькі, як іграшки, із сіллю й без солі, з хлібом і навіть без хліба! І оце зрозумів, що помідорів більш ніколи не буде. Взагалі більше нічого не ростиме, крім чортополоха, будяків, кропиви та всякого бур’яну.

Після такого вражаючого відкриття Маєш собі подумав: чи ж так воно цікаво бити з рогатки шибки, які не б’ються, смикати за кіски дівчат, які нічого не відчувають, псувати ліфти, які й без того висять нерухомо… Хуліганити од пуза — і при цьому знати, що ніхто у світі тебе не злякається, ніхто не обуриться твоєю поведінкою і ніхто й ніколи не похвалить тебе за добрий вчинок.

Тим-то так зрадів хуліган Степанко-Маєш, коли йому пощастило обдурити і викрасти таку гарну, сміливу й допитливу дівчинку! Обдуривши її, він упевнився, що він кращий, сміливіший і розумніший за неї!

Сміхоша плакала. Їй було гірко й страшно. Потім вона витерла очі й подивилася Маєшу в обличчя. Той не витримав її погляду і відвернувся до вікна. А Сміхоша несподівано завела на повний голос пісню їхнього бойового екіпажу:

Уперед, піддай-но жару!

Жми на горе ворогам,

Умпараро, Умпараро,

Умпараро Чамчамчам!

10. Сутичка на болоті

Фрусеві здавалося, що він мчить із швидкістю космічної ракети, насправді ж цей старенький автомобільчик ледве деренчав нерівним

шляхом, припадаючи відразу на всі чотири колеса і поскрипуючи дверима і підвіскою, мов старезний немащений віз.

Ось він різко підстрибнув на вибоїні, Сміхоша і Маєш вдарилися одне об одного. З-під радіатора вирвався струмінь пари. Сміхоша зібралася з силою і знущально зареготалася:

— Це у вас автомобіль?! Це у вас такий автомобіль?!

Маєш відказав бридким голосом:

— Ні, це у нас паровоз!

— Це у вас чайник! — вигукнула дівчинка.

Фрусь образився. Тим більше, що коли в автомобілі закипає вода, то це йому не мед Це йому гірше за спрагу — пече й болить.

Тут треба сказати, що автомобіль пережив тяжке минуле. Його дуже погано доглядали. Він іржавів і ламався, його кволий двигун стукотів і рохкав, його гальма майже не працювали. Йому завжди не доливали мастила і води, завжди не докачували шини, і бензину в ньому завжди було ледь-ледь на денці. Фрусь зовсім уже був утратив віру в своє автомобільне щастя. Аж тут і трапився йому Бруднерський.

От і зараз, образившись на жарти Маєша і Сміхоті, він усе ж таки вперто біг уперед. А ще його підганяла нестерпна сверблячка. Бо пані Зак-Лепська зовсім розперезалася, вона втратила міру і совість і поїдала Фрусів метал з жахливою ненажерливістю.

— Ой! — сказала Сміхоша. — Попереду болото, а цей божевільний Фрусь збирається туди пірнути.

Маєш засміявся противним дрібним сміхом:

— Ага, так ти боїшся втопитися? Вперед, Фрусику, дуй просто в болото!

— Д-у-у-у-ю! — закричав Фрусь і з розгону врізався в баюру. Два чорних віяла грязюки знялися по обидва боки Фруся. Мотор його завив так, що його б не перекричала і Сміхоша.

Це було неглибоке болото, густо поросле осокою. А на тому його боці стояв уже знайомий нам кривобокий в’яз з покрученими гілками, а під очеретами з землі стримів трухлявий пеньок. І як тільки Фрусь, виїхавши з болота, зупинився під в’язом, з-за пенька вискочив Бруднерський і одночасно хтозна-звідки повилазила і позбігалася усяка нечисть.

— Ось вона! — закричав переможно Маєш і тицьнув пальцем у Сміхошу, наче вона була не дитина, а лялька. — Викрав і доставив, як сказав!

— Зрадник, — прошепотіла Сміхоша, — нікчема!

Бруднерський уже скочив на пеньок, і знову задеренчало над берегом хрипке і пронизливе:

— Сталося! Людська дитина — наша! Ми розділяємося на два загони: Фрусь і Маєш у супроводі сильного пацючого загону відвозять дівча за болото у ліс і там ховають. А я своїми гарними зубами хапаю клітку з Зозулею і на чолі свого народу мчу навпростець до Страхолюда!

І раптом Фрусь заголосив гундосим механічним голосом:

— Як я поїду?! Закличте до порядку Зак-Лепську! Вона мене все їсть і їсть, скоро я розвалюся на шматки.

І тут усі почули шепотіння: "Ням-ням-ням-ням, але як я могла утриматися від такої лепської спокуси!.. Такий м’якенький смачненький автомобільчик!.."

Бруднерський мовив:

— Припиніть негайно! Бо хто повезе нас усіх далі, якщо ви з’їсте Фруся?!

— Я собою, ням-ням-ням, не керую! Наді мною взагалі немає господаря, бо ви всі неїстівні…

— У мене скоро відпаде крило! — мовив Фрусь.

— Як-то немає господаря?! — з погрозою перепитав Бруднерський. — А Ссс-трра-холюд-д Нем-можливий?!

— Я нічого такого не говорила, — поспіхом прошепотіла Зак-Лепська. — Я взагалі не полюбляю балачок, — і замовкла.

Сварка дуже роздратувала голодне воїнство, і хтозна, чим би все це скінчилося. Та зараз над ними з’явилася зграя мух, і Жюжя, Жяжя і Жьожя в один голос продзижчали:

— Вони наближаються! Вони подолали завал і щосили мчать сюди!

— Уррраааа!!! — закричала Сміхоша так голосно, що ворожа публіка мало не знепритомніла, а Маєш з повагою сказав:

— Ну, ти як сирена "швидкої допомоги" або міліції.

З натовпу пацюків виштовхався і наблизився до пенька молодий наїжачений пацюкович. Він сказав Бруднерському:

— О, дозвольте мовити, вірний друже всього живого! Я пропоную негайно вислати назустріч бойовий дозор, щоб ворог не заскочив нас зненацька!

— Ти тут найрозумніший? Так?

Голодні пацюки трохи пововтузилися, і от уже від маленького пацючого сміливця лишилася купка кісточок. А Бруднерський тут-таки й закричав:

— Негайно вислати назустріч ворогові бойовий дозор!

Та було пізно. По той бік мілкого болота вздовж узлісся мчав, наближався червоний, яскравий, грізний Умпарара Чамчамчам.

А перед цим сталося ось що.

Джулька довго періщив своїми коротенькими ніжками слідом за Фрусем з викраденою дівчинкою, але наздогнати автомобіль, навіть такий старенький, такса, звичайно, не зміг. Після того він сів посеред дороги, задер гостру мордочку до неба і заплакав з тяжкого розпачу і од сорому за свою безпринципність.

Умпарара також не витримав: заплакав гіркими автомобілячими сльозами з системи охолодження ще й заскиглив сигналом.

З лісу прибіг Ходючок. Сів на траву, почав стукати себе пальцями по лобі й примовляти: "Думай, думай, думай!.."

Звичайно, всі вони дуже просто перелізуть на той бік завалу. Всі! Крім Умпарари. Ото ж бо й воно. Можна у багажнику взяти пилку й розпиляти повалений клен на цурки й палки… На це знадобиться день або два. Ходючкові ніколи не доводилося пиляти дерева.

Подав голос Умпарара:

— У мене в багажнику є буксирний трос.

Так була розв’язана ця карколомка-головоломка. Ходючок прив’язав один кінець гнучкого металевого троса до гачка під передком Умпарари, а другий до стовбура поваленого клена. Умпарара загарчав, напружився, позадкував щосили — клен поволеньки зрушив з місця і, старанно вимітаючи дорогу всіма своїми гілками, розвернувся вздовж узлісся і звільнив проїзд.

І наші друзі знову поїхали вперед — переслідувати злодіїв і звільняти Сміхошу з лютої неволі.

М’яко співав мотор Умпарари. Невгамовна зелена муха, а з нею ціла зграя звичайних сірих, розвели мушині співи, як на смітнику. Ходючок не витримав і замахнувся своєю курточкою, щоб їх вигнати. І тоді майже всі мухи вжижнули у вікно і полетіли геть, зоставивши в Умпарарі всього трьох притихлих мушок. Ходючок і його команда ще й досі не знали, що то був загін розвідників Бруднерського на чолі з зеленим Жужулею.

Тим часом колії, залишені Фрусем, ставали все глибші й чорніші, а за кілька хвилин вже ніхто не мав сумніву, що попереду — болото. На вікнах з обох боків посідали Фока і Родивон Сильвестрови і сповістили, що ворожий табір відразу за болотом, що полонена Сміхоша разом з Феофеофанчиком поводяться мужньо і гідно, але стало відомо, що вороги скоро завезуть дівчинку у невідому лісову схованку, а Зозулю — до самого Страхолюда…

Умпарара з розгону врізався в багнюку і пішов уперед. Спочатку його мотор співав мужньо і піднесено: "врррро-о-о!.. врррра-а-а!.." Але далі Умпарара все дужче напружувався, і пісня його стала інакша: "го-о-ой!.. грри-и-и!.." Він почав рухатися вихилясом, виставляючи уперед то один, то другий бік, завзято вкручувався колесами у твань — але йшов, ішов!..

Так він і добрався до вузенького сухого острівця. Фрусеві колії бігли далі у чорну твань. Та Умпарара раптом загальмував і спинився.

— Все! — зітхнув автомобіль. — Далі не пройду.

— Фрусь пройшов… — пошепки, але з докором нагадав Ходючок.

— Він удвічі легший, — стримано сказав Умпарара і замовк.

І всі замовкли, прибиті розпачем. Тільки Пріся удавала, ніби нічого особливого не сталося і вона все знала наперед. Хлопчик вийшов з машини і озирнувся. Їх оточувало болото. Воно було густо населене п’явками.

А за болотом, за якихось двадцять кроків попереду, над галявкою, викручувався старезний в’яз, а під ним тьмяно виблискував сірий горб Фрусевого кузова і химерно розмахувала руками постать бридкого хулігана Маєша.

11. Перший бій

Спочатку в таборі Бруднерського всі заціпеніли. Вони дивилися, як невмолимо наближається Умпарара, і не могли ворухнутися. Та ось автомобіль загальмував і спинився.

— Сіли! — переможно закричав хуліган Маєш.

Сміхоша прикусила нижню губу, щоб не заплакати.

Бруднерський поліз на пеньок проголошувати промову, але не доліз. Ніхто й не помітив, коли Феофеофанчик умудрився звіситися з Фрусевого вікна і тихенько обплутати Бруднерському задні лапи. І от здоровенний

пацючище шарпнувся до пенька — і впав на черево. А Феофеофанчик так само лагідно накинув петлю на передні лапи…

Бруднерський заверещав. Це не допомогло. Тоді він почав шарпатися і вириватися, і від того пута Феофеофанчика затягувалися ще тугіше. Тоді Бруднерський почав качатися по землі, намагаючись перекусити цупке і міцне, як дріт, стебло крученого панича.

І тут на полі бою з’явилася Пріся. Вона здалеку побачила, що за болотом на галяві, під перекрученим в’язом, діється щось цікаве. І треба було на неї подивитися! Як на пружині, підстрибнула киця над дашком Умпарари, вчепилася у гілку дерева і побігла. Вона перебігала з гілки на гілку та із стовбура на стовбур швидко, як білочка.

Так вона перебігла болото і заскочила на дашок Фруся. Ще один стрибок — і Пріся перетворилася на маленького тигра. Вушка прищулені, тіло напружене, а пазурі, гострі, як рибальські гачки, виставлені вперед! Блискавичний стрибок — і вже вона на загривку Бруднерського, і гне, гне його додолу…

Бруднерський безсило вищав, а навкруг Прісі звужувалося страшне коло. То пішло в наступ військо Бруднерського.

Ходючок стояв на даху Умпарари і уважно оглядав поле бою.

— Обережно! — закричав він Сміхоші. — Ти і Пріся — будьте обережні!

Пріся, Феофеофанчик і Сміхоша прислухалися і через це послабили увагу до Бруднерського; а цей здоровенний сильний пацючище прудко висмикнув задні ноги з пут крученого панича, трохи випростав голову і враз заверещав так пронизливо, як ще не верещав жодного разу в житті:

— Пацюковичі! Всі як один — рвіть кицьку!!

Пріся тієї ж миті підскочила вгору над Бруднерським — вона звилася, можна сказати, як ракета, — і приземлилася на даху Фруся. Але й там не затрималася метка Пріся — наступної миті вона вже сиділа на гілці в’яза і звідти грізно сичала на пацюків.

А Ходючок на острівці укотре стукав себе по лобі, викликаючи рятівну думку, — коли почув неголосне, таке надійне вуркотіння Умпарари Чамчамчам:

— Агов, хлопчику! Якщо тобі не важко, відчини багажник і візьми там у кутку цепи-грунтозачепи. І не хвилюйся… Буде важко, я знаю, ті цепи залізні, а ти — дитина.

— Я готовий. Умпо… — сказав Ходючок. — Що робити?

— Дістав цепи? їх там два, правда? А тепер кожен із них постели рівненько позад моїх задніх коліс. Готово? А тепер я тихесенько позадкую і на ті цепи наїду… Врро-о-о… Так! А тепер, хлопчику, зачепи кожен із тих цепів навколо колеса. Я знаю, це важко…

Ходючок, стоячи навколішки, щосили стягував цепи на колесах автомобіля, а вони не піддавалися, наче не хотіли працювати у цьому болоті, і Ходючок аж потом обливався від напруги. Він благав:

— Ну, цепики… Ну, ще трішечки, ну, піддайтеся!.. — І радісно вигукнув: — Є перший!.. — А за кілька хвилин — стомлено: — Є й другий…

Він ускочив в автомобіль, і тієї ж миті Умпарара рушив з місця. Спочатку йшов несміло, наче вимацуючи цепами непевний грунт, потім піддав газу, колеса сміливо вгризлися у баюру — і подався Умпарара вперед, подолав-таки враже болото!

Переляканий Бруднерський метнувся до Фруся, ухопився зубами за клітку з Зозулею. "їдьмо! До Страхолюда!"

Сірий пацючий гурт слідом за Бруднерським кинувся в автомобіль, укривши геть увесь берег, і Сміхоша ледве встигла вискочити на дах Фруся. Але Фрусь захурчав, рвонувся і вислизнув з-під неї. Цієї ж миті дівчинка вхопилася руками за гілку старого в’яза. Фрусь щез за шелюгами, табун пацюків, мишей і ховрахів потік слідом, як сіра ріка.

Сміхоша висіла на гілці, як груша, бо вона не мала сили підтягнутися. Отут би їй і згадати уроки фізкультури, які вона так часто пропускала, а якщо й не пропускала, то старалася на тих уроках не дуже напружуватися.

Було їй на тій гілляці гірко, безнадійно і образливо. Руки дівчинки терпли і потроху слабшали, і сльози текли, як із крана. І тут почулося:

— Ну от, тепер члени нашого екіпажу записуються у мавпи і висять на деревах!

Сміхоша, плачучи, негайно ж розсміялася на весь рот, пальці розтулилися, і вона шкереберть полетіла вниз.

І… опинилася в обіймах Ходючка. Бо він якраз устиг підбігти під дерево і стати, міцненько розставивши ноги і розчепіривши руки, щоб зловити дівчинку. І зловив, такий меткий хлопчик! І відразу ж засоромився, а вона вхопила його за кап-латі вуха і сказала:

— Ти найкращий хлопчик!

— Ото ще, — буркнув Ходючок і відійшов од неї.

Прилетіли шпаки з бойовим донесенням, Новини були такі: Фрусь і вся компанія Бруднерського разом із Зозулею щодуху втікають бездоріжжям понад болотами, прямуючи до Колючого лісу, за яким прослалося Чорне поле. Їх можна перейняти, якщо дуже поспішити, — для цього треба, щоб Умпарара поїхав Піщаною дорогою геть від берега,

потім подолав горб Жовте Черевце, а тоді навпростець луками й луками знову наблизився до берега — і тоді він під’їде до Колючого лісу якраз із протилежного боку і перейме ворогів.

— Де ж ховається їхній Страхолюд Неможливий? — спитав Ходючок.

— Цього ми не знаємо, — відказали Фока і Родивон Сильвестрови. — У лісі ми не бачили нічого, крім лісу, а в полі нічого, крім поля.

— У лісі ще був якийсь курінь, — докинув Фока Сильвестрів.

— А в полі кілька кротовищ і купа хмизу, — згадав Родивон.

і тоді просигналив Умпарара Чамчамчам:

— Всі сідайте в мене і відпочивайте, а я собі поїду.

— Як це так!! — закричали Ходючок і Сміхота. — Ти в нас найбільше втомився!

Умпарара посміхнувся самими лише добрими підфарниками і сказав:

— Автомобілям не потрібен відпочинок. Було б пальне, щоб горіло в моторі, та був би антифриз, щоб охолоджувати, та були б накачані як слід колеса — і я можу бігти безперестанку, і що швидше, то мені приємніше! Не гаймо часу, діточки!

Вони рушили з місця просто в непрохідну хащу — і що ж виробляв Умпарара! Він пішов крутими зигзагами поміж деревами, виписуючи справжній автомобільний слалом, він проїхав на самих тільки лівих колесах по краєчку глибокого рівчака і відразу за тим перехилився і промчав на самих тільки правих по товстенному поваленому стовбуру через непрохідний бурелом, кілька разів здіймався на самі тільки задні,

наче гарячий кінь звивався дибки… Від захвату, напруження всі принишкли, і лише коли попереду висвітилося узлісся, діти закричали: "Ур-ра-а!!", загавкав Джулька, занявчала Пріся, десь над верхівками дерев засвистіли радісно шпаки, і ось уже всі разом завели улюбленої пісні:

Як літак іде крізь хмари,

Через криги — криголам,

Мчить нас лісом Умпарара,

Умпарара Чамчамчам.

12. Мрії і наміри

Вони прудко котилися Піщаною дорогою поміж молодих сосонок і ялинок, всі дерева були просвічені світлом нерухомого сонця, лагідним жовтим кольором світився чистий пісок, і кожен собі думав про своє.

Ходючкові уявилася та сама картина: літак "Ту" стоїть нерухомий у небі, встромивши крило у нерухому хмару… Хлопчикові здавалося, що його мама й тато у мить зникнення Часу якраз визирали в ілюмінатор, бо дуже скучили за своїм синочком і всіма рідними. А ще хлопчик думав про старовинний годинник із нерухомим маятником, із завмерлими сонцем І місяцем; вій пригадав тварин і птахів, викарбуваних на ньому: там були крук і пацюк — то ж, певна річ, Кирило і Бруднерський! Аж у грудях похололо…

Раптом у вікно машини влетів Фока Сильвестрів і сказав:

— Мрієте? Мрійте-мрійте! Поки ви тут собі мрієте, Бруднерський якимсь чином дізнався, що ви продовжуєте переслідування, і послав до крука Кирила ховрахів, щоб запросити його на переговори. Крук одним

ховрахом пообідав, а решта привела його в Колючий ліс до Бруднерського. От!

Бруднерський узяв із собою на переговори хулігана Маєша. Він вважав, що в присутності хулігана Кирило його, пацюка, не чіпатиме. Поки вони чекали крука, Маєш розповів Бруднерському:

— Одного разу я приніс із школи одиницю, і мамка розплакалася, так я, щоб вона перестала, вимив геть увесь посуд і нічого не розбив.

— От і дурень, — сказав Бруднерський. Він вже не звертався до Маєша на "ви", бо вважав його своїм підлеглим. — От і роз-пере-дурень. Треба було розбити весь посуд і нічого не мити.

Маєш глянув на пацюка з огидою і промовчав. Він раптом подумав, що Сміхоша йому не пробачить сьогоднішнього обману, і йому вже не судилося почути, як вона сміється.

Порожньо і лячно зробилося хлопчикові Степанкові на прізвисько Маєш. Він здогадувався, що накоїв несусвітенних дурниць, і не знав, що йому діяти далі.

Крук Кирило зашумів крилами, чорно майнув над галявою і сів на гілці. Бруднерський негайно сховався у кореневище дуба, щоб Кирило, бува, не застосував яких-небудь недозволених прийомів ведення дискусії. Улесливо сказав:

— Ви, звичайно, чули, вельмишановний круче Кирило, що ми украли Час.

— Хто украв порося, у того у вухах пищить, — сказав крук Кирило.

— Яка правда! — закричав Бруднерський. — Яка правда! Ах, який же ж, який же ж я розумний!!!

Це він хотів похвалити крука Кирила, але не вмів хвалити нікого, крім себе. І далі він виклав свою справу:

— Для того, щоб настав золотий вік, дуже бажано, щоб вельмишановний крук Кирило знешкодив песика Джульку, а також з’їв кицьку Прісю і шпака Фоку Сильвестрова. Джулька і Пріся — це останні такса-щуролов і кицька, що зосталися у світі. Люті вороги!

Кирило замислився. Бруднерському здалося, що він спить, і тоді пацюк трохи висунувся з-під кореневища:

— Агов, вельмишановний!..

— Цей шпак Фока-Родивон… — мовив крук, не розплющуючи очей. — Чортового геть його болота послав до я. Я живих птахів не б’ю.

— Плачу ховрахами!

— Я ховрахів беру й так, — Крук підстрибом присунувся ближче до стовбура. Бруднерський позадкував глибше в щілину. Він сказав:

— Сто ховрахів. Сто мишей. Сто молодих пацюків. І завжди, скільки схочете ви й ваші діти.

— Коли обіду занадто багато, не ти його їси, а він тебе. — Крук трохи подрімав, тоді закінчив: — Добре, я злітаю, подивлюся на ту кицьку.

По тих словах крук Кирило знявся в повітря і полетів до себе на Козачу гору.

Хуліган Маєш впродовж їхньої розмови не сказав і слова.

Він похнюпився і про щось міркував, од незвички голосно сопів.

Усю цю розмову і переповів Фока Сильвестрів.

Вислухавши його, Ходючок і Сміхоша сумно перезирнулися. Фока додав:

— Мій брат Родивон Сильвестрів полетів умовляти крука.

І то була правда. Коли крук Кирило повернувся до свого гнізда на вершечку усохлого дуба на Козачій горі, Родивон Сильвестрів уже крутився на гілочці і старанно чепурився перед відповідальною бесідою. Він почав так:

— Круче, старий наш і мудрий Кирило! Від імені всього птаства я вас прошу: зловіть злодіяку Бруднерського і припиніть усе це неподобство з Часом!

Крук Кирило з великою зосередженістю втупився у кінчик власного дзьоба.

— Ще не надивилися? — непоштиво запитав Родивон Сильвестрів. — За сто вісімдесят п’ять років, чотири повних місяці, один півмісяць і три доби!..

Крук подивився одним оком:

— От коли мені стане сто дев’яносто шість…

— Ні! ко! ли! — перебив Родивон Сильвестрів зухвалим свистом з винятковою пронизливістю.

— Чому — "ні! ко! ли!"?

— Вам ніколи не стане сто дев’яносто шість, бо Бруднерський украв Час. — Родивон Сильвестрів побачив, що крук Кирило зацікавився цим несподіваним міркуванням, і натхненно продовжив: — Вам відтепер і навіки буде сто вісімдесят п’ять років, чотири повних місяці, один півмісяць і три доби! Завжди-завжди!

— А години? — раптом запитав крук.

— Які можуть бути години, коли стоїть сонце! Ви погляньте у небо: воно стоїть! Зараз пів на десяту ранку. Тепер завжди буде пів на десяту ранку, і вашому вікові більше не додасться ані хвилини, ані години, ані доби. Якщо тільки, звичайно, ви не зловите Бруднерського.

Крук Кирило переступив на гілці ногами і з боку в бік повів могутнім дзьобом. Потім сказав сам собі:

— Коли довго живеш на світі, чого тільки не трапляється.

13. Страхолюд неможливий

Шпаки не догледіли: то не курінь стояв у Колючому лісі, а маленька хижка з дірявим дахом і земляною долівкою. Раніше у цій хижці місцеві лісники зберігали інструменти, добрива, ховали від морозу саджанці. Та колись над молодим сосновим лісом пройшла пожежа, хвоя і дрібні гілочки геть вигоріли, залишилися лише колючі сторчаки стовбурів; відтоді ліс цей назвали Колючий, а хижку полишили до кращих часів.

От до цієї напівзгорілої і напівзогнилої хижки і під’їхав Фрусь, в якому були Маєш, Бруднерський, що весь час тримав у своїх довгих зубах клітку із Зозулею, і вся їхня компанія. А ще достобіса їхнього гурту прибігло пішки. Спинилися. Бруднерський перший вистрибнув із машини і виволік за собою клітку. Із хижки почулося моторошне хрипке бурмотіння: "Фо-фа-фи!"

— "Покажи!" — мліючи від поштивості, переклав Бруднерський. — Незрівнянний сказав: "Покажи!", і мені здається, що він дозволив нам зайти.

Вони зайшли до хижки: перший — Бруднерський, за ним — почет пацюків, а потім уже Маєш і хто вже там зміг: пацюччя, мишва, мушва, ховрашшя… Стало тісно, як у трамваї у тяжку пору дня. У кутку була яма, яка в глибині перетворювалася у велику нору. А з ями визирав Страхолюд Неможливий.

Цей Страхолюд і справді був неможливий. Маєш дуже здивувався: такого створіння він ніколи не бачив і навіть не думав, що таке може бути.

Воно було мишасто-рудого кольору. Його шкіра вся була у складках і вкрита бридким хутром. Розчепірені пазурі жадібно вимацували край ями, в якій воно сиділо. А ікла! Вони починалися від верхньої щелепи і загиналися униз двома жовтими шаблюками.

Сам Бруднерський заціпенів від жаху, опинившись перед мордою Страхолюда Неможливого.

Страхолюд, ворухнувши ніздрями, раптом кинувся вперед і безпомилково зачепив іклами клітку із Зозулею. Він позадкував, затягаючи клітку в яму, але скоро всі зрозуміли, що в підземний хід клітка не влізе.

Бруднерський сказав:

— Ваша нечисть! Ми, пацюковичі, аж ніяк не можемо вийняти Зозулю з клітки. Ми всім своїм боялом боїмося кліток, хай ваша милостива милість нас помилує!

Страхолюд розлючено просичав:

— Фіф-фіф-фофіфу!

— "Всіх з’їм і розірву!" — Бруднерський перекинувся на спину і безсило задер лапи, і так само зробили всі пацюки; Бруднерський голосно плакав:

— Розірви нас і з’їж, бо ми всі твої недостойні недостойники! А ще краще: пожалій нас!.. Ми тебе любимо!..

Страхолюд, не звертаючи на пацюків уваги, заходився швидко і вправно розширювати нору своїми іклами-шаблюками. Він умів копати! І Маєш зрозумів, що мине кільканадцять хвилин — і Зозуля у своїй клітці, а разом із нею надія відновити Час будуть назавжди поховані у підземеллі.

До хижки влетів загін зеленої Жужулі, і її найметкіші розвідники Жюжа, Жьожа і Жяжа задзижчали:

— Їдуть-їдуть-їдуть! Цей проклятий Умпарара Чамчамчам без пригод подолав непрохідний ліс, проїхав по Піщаній дорозі і в ці самі хвилини почав підійматися на горб Жовте Черевце. Як тільки він переїде горб, перед ним відкриється дорога луками-луками прямісінько до Колючого лісу, і як собі хочете!

Страхолюд припинив копати. Бруднерський прокричав своїм пацючим голосом:

— Слухайте мій останній і найрозумніший наказ! Маєш сідає у Фруся, і вони обидва негайно вирушають навперейми Умпарарі Чамчамчам та його команді і спиняють їх на горбі Жовте Черевце будь-якою ціною!

— Це ж якою — "будь-якою"? — запитав знадвору Фрусь.

— Ти на нього наїдь і розбий ущент! — наказав Бруднерський.

— Ви пошукайте дурнів деінде, в іншому місці! — раптом сказав Фрусь. — Я з місця не зрушу.

Запала недовга пауза. І тоді почувся лагідний голосок пані Зак-Лепської:

— Ням-ням-ням! Ах, це так лепсько, коли дві машини розбиваються одна об одну! Це такий божественний смак! Я поїду з ними і трошки пообідаю!

І тут уже Бруднерський отямився і сказав Фрусеві як міг м’яко:

— Дурненький, ти забув, що як тільки його незрівнянна нечисть сховає Зозулю, — всі залізяки на світі стануть твоїми!

Тоді Фрусь подумав: коли всі запасні частини у світі належатимуть йому і більш нікому, тоді навіть пані Зак-Лепська від нього відчепиться: вистачить їй заліза.

— їду! — квакнув Фрусь своїм сигналом.

Занедбаний і задурений автомобільчик не розумів, що якщо люди не матимуть Часу, ніхто й ніколи його не відремонтує. Хуліган Маєш швиденько вислизнув з хижки і кинувся у Фруся — аби далі від цього збіговиська і Страхолюда Неможливого.

Бруднерський продовжував:

— Об’єднаний загін пацюковичів мчить навпростець до горба Жовте Черевце і там заклопотано і радісно з’їдає песика Джульку і кицьку Прісю, а дітей — Ходючка і Сміхошу — треба відігнати геть на віки вічні!

Страхолюд пробурмотів:

— Фа-фофе-фефе!

Бруднерський радісно заверещав:

— "Я добре серце!" — ось що сказав незрівнянний. Отож наввипередки, попереду передніх — вперед!

14. Битва на горбі

Умпарара завзято біг угору по добре в’їждженій глинистій дорозі.

Цей горб і справді скидався на бегемотяче черево: був високий і довгий.

Тим часом Ходючок і Сміхоша, Джулька з Прісею, Феофеофанчик і гарбуз Онопрій з усіма своїми родичами, кожен по-своєму, наспівували бадьорої пісеньки:

Налякались нечупари,

Заховалися від нас!

Але з нами Умпарара —

З нами знову буде Час!

Доженем і переможем, Ми ж, як вітер — тут і там! Все на світі, братці, може Умпарара Чамчамчам!

На віконце сів Фока Сильвестрів. Він сказав:

— Увага, справи такі: з того боку горба назустріч нам їде автомобіль Фрусь, а в ньому сидить хуліган Маєш.

У цей час глиниста дорога пішла круто вгору. Умпарара напружився, завив і вперто поліз дорогою. Аж раптом утратив голос, розгублено замовк і спинився.

— Я заглух, — засоромлено сказав він. — Мені доведеться трошки позадкувати.

І він помалу-потроху відкотився назад. Спинився, надійно загальмував усіма колесами і, повагавшись трошки, попрохав:

— Будь ласка, хто може — вийдіть, щоб мені було легше. Я подолаю крутизну — і ви знову сядете…

Усі відразу ж вийшли. Сама тільки городина зосталася в машині, бо то була б велика морока — викочуватися з машини, а тоді вкочуватися назад.

Умпарара підбадьорливо засигналив і знову кинувся угору, а діти разом із Джулькою і Прісею, обидва шпаки і Феофеофанчик на Сміхошиному плечі зосталися при дорозі і з великим співчуттям стежили за машиною. Умпарара Чамчамчам, розігнавшись, піддав газу, переможно подолав дві третини крутої дороги, іще наддав газу і впевнено закінчив підйом.

— Ура! — закричали друзі.

І тут в один голос вигукнули шпаки Фока і Родивон Сильвестрови:

— Увага! Пацюки!!!

То була найстрашніша мить за весь цей ранок. Знизу, з Колючого лісу, на них котилася лава пацюків. Вони були швидкі й люті, як не знати хто, бо немає в світі лютішої тварини, як голодний пацюк.

Пріся стала дуже гарна: на ній розпушилося все хутро, хвіст став пишний, як ніколи, гарненькі вушка прищулилися, а очі зробилися величезні й засяяли золотим вогнем. Трохи зігнувши лапи, Пріся повільно і нечутно рушила назустріч сірій лавині.

Джулька був природжений щуролов, але ж, певна річ, з такою кількістю пацюків він не зустрічався ніколи. І тому він добре розумів, що живим із цієї бійки не вийде. Песик дуже-дуже хотів підстрибнути і на прощання лизнути Сміхошу в носик, але стримався — тільки зиркнув на неї з великою відданістю, а після того весь напружився, гостра його мордочка, довге приземкувате тіло і гострий хвостик витягнулися в одну стрімку лінію; Джулька не гавкав і не гарчав — він мовчки рушив назустріч ворогу.

— Біжи на гору, — звелів Ходючок Сміхоші.

А сам підібрав при дорозі велику соснову ломаку і грізно ступив уперед, щоб прийняти бій.

— Ще чого! — вигукнула дівчинка. — Я з тобою. — І вона також вибрала собі довгого дрючка.

Пацюки вже були за кілька кроків. Джулька і Пріся одночасно припали до землі і відважно стрибнули в саму гущавину ворожої лави. Два вихор а — пилюки зметнулися над дорогою — мабуть, там почалося щось страшне.

А згори почувся голос гарбуза Онопрія:

— А стережися, хто свій!.. А стережися!..

Ходючок і Сміхоша озирнулися і побачили прекрасне видовище. Умпарара Чамчамчам стояв на горбі, в нього були широко відчинені

багажник і Двері, а звідти вивалювалися і густою юрбою котилися вниз здоровенні гарбузи і дині та розгодовані кабаки.

То було схоже на обвал у горах. Та як інакше!

Якщо гарбуз має десяток кілограмів ваги, то чим же це не валун!

— Обережно, діти! Підстрибуйте, підстрибуйте, — то кричав гарбуз Онопрій, який котився на чолі свого війська. Котився, ще й товаришів підбадьорював: — А розганяйтесь добре, товариство! А влучайте точно, щоб сірим було непереливки! А не жалійте поганих, мої рідні!

Ходючку й Сміхоті і справді довелося підстрибувати, щоб гарбузи не звалили їх з ніг, — і овочева лавина прогуркотіла далі, вниз, і вже за якусь мить діти побачили, як заметушилися перелякані вороги, намагаючись ухилитися від могутніх гарбузячих ударів, як сміховинно вони вищирювалися, стараючись укусити, — та що гарбузам їхні зуби!

Тим часом Пріся і Джулька були як дві руді блискавки — ох і задали ж вони жару пацюкам! Напевне, хто з сірих уцілів у тій бійці, більш уже ніколи-ніколи не піде проти людей та їхніх друзів.

За кілька хвилин бій закінчився — хвіст останнього пацюка ще трохи шурхотів, віддаляючись поміж трав, і все стихло. Стомлене і веселе гарбузяче військо, докотившись до самого низу, відпочивало обабіч дороги, у травичці на узліссі, і Онопрій сказав:

— З нами все гаразд. Ви собі їдьте і вершіть свою справу, а нас тут підберуть городники. Ще й спасибі вам скажуть, що зібрали врожай.

Не гаючи часу, діти і Джулька з Прісею вибралися на вершину горба. З протилежного боку на неї якраз викотився Фрусь із Маєшем. Вони войовниче мчали у цей бік, і Фрусь гукнув до Умпарари:

— Гей ти, червонобокий! Тримайся, бо приходить тобі край!

— Це ж чому? — здивувався Умпарара Чамчамчам.

— Бо я іду в лобову атаку!!! — вереснув Фрусь. І додав швидкості.

— Ну що ж… Зоставайтеся тут, друзі, — сказав Умпарара своїм і кинувся вперед.

Швидко зближувалися автомобілі. Вони ішли точно один на одного, однією колією, і щомиті додавали газу. Був момент, коли Умпарара загальмував і хотів ухилитися від лобової атаки: він помітив у Фрусевій кабіні Маєша. Але тієї ж миті Фрусеві дверцята розчинилися і Маєш вистрибнув із них на ходу, — він і сам перелякався не знати як.

Отепер уже ніщо не стримувало хороброго Умпарару. Він додав газу і ураганом помчав назустріч Фрусеві.

Ходючок і Сміхоша дивилися йому вслід, шпаки посідали їм на плечі й замовкли, Пріся і Джулька, все ще збуджені боєм, стежили за подіями і дрібно тремтіли. А з протилежного боку горба, сидячі: край дороги, на поле битви злякано витріщувався хуліган Маєш.

"Таран так таран! — подумав собі Умпарара. — Шкода дурного Фруся, але ж сам винен". А Фрусь був уже поряд, він наближався ніс у ніс, фара у фару, бампер у бампер, Умпарара Чамчамчам заплющив фари і відчайдушно додав газу…

Удару не було.

Умпарара поглянув — перед ним була порожня дорога. Тоді він загальмував і зиркнув задніми ліхтарями. І по-своєму засміявся.

Фрусь лежав на боці і безсило крутив у повітрі всіма чотирма колесами. В останню мить він не витримав — злякався, шарпнувся убік і перекинувся.

Діти і звірі щодуху бігли сюди, шпаки вже сиділи на даху Умпарари і у великому захопленні від безстрашного автомобіля чистили одне одному пір’ячко. Маєш стояв при дорозі і озирався.

І тут Ходючок підбіг і з розмаху заліпив йому У вухо. Маєш відскочив і роззявив рота. Ходючок і сам собі здивувався і навіть трохи злякався: як же це він, старанний учень четвертого "А", гарно вихований Петрик-Ходючок, насмілився вдарити у вухо страшного і неприборканого хулігана Маєша! А весь двір вважав, що Маєш у сто разів сильніший за найсильнішого хлопчика! Маєш узявся за вухо, шморгнув носом і сказав:

— Зразу б’ється. Взяли собі моду: тільки що — відразу й у вухо!

— Ану сідай у машину! — наказав Ходючок.

— У яку? — здивувався Маєш.

— Та не у свого ж Фруся! В ньому й сидіти не можна.

— Це що ж виходить, ви мене взяли у полон? — спитав Маєш.

— Так і виходить, — твердо відказав Ходючок. — Лізь.

Маєш похмуро поліз на заднє сидіння Умпарари, Сміхоша веселенько примостилася поруч. Ходючок сів на місце водія. Джулька і Пріся біля нього. Всі розуміли, що вирішальна зустріч із злодіями ще попереду.

Умпарара уважно роззирнувся. Якраз від того місця, де вони оце стояли, дорога, звиваючись, збігала униз і там простувала через луки до Колючого лісу.

І тут Фока і Родивон Сильвестрови помітили, що від Козачої гори сюди летить великий чорний птах, і за потужними помахами крил вони впізнали крука Кирила.

15. "Злетів крук, схопив дрюк…"

Бруднерський таки додумався, що робити. Він доручив своїм пацюковичам і мишві геть вигризти дерев’яне дно клітки. Вони взялися за це діло, як справжні пилки, і завершили його в кілька хвилин.

Зозуля випала. Лежала на долівці і витріщувала на всіх малесенькі очиці-намистинки.

Бруднерський миттю ухопив її зубами і кинувся в яму до Страхолюда.

Аж тут до самої хижки безшумно підкотився Умпарара Чамчамчам, тільки пісок зашурхотів під колесами. Двійко пацюків, що стояли на сторожі, спочатку сторопіли з несподіванки, а потім кинулися в хижку попереджати. А діти і тварини — слідом за ними. Вбігли, озирнулися і…

Всі завмерли. Ходючок і Сміхоша та Пріся з Джулькою не зводили очей із Страхолюда Неможливого. А той, відчувши їхні погляди, випростався, звівся у своїй ямі і націлив на них ікла. І теж не ворушився.

Пріся вигнула спину горбом, зробила хвіст трубою і вишкірила свої гострі зубки. Очі її у півтемряві палали, як два повних місяці. Джулька тихенько загарчав.

І тут почувся тонюсінький, ледве-ледве чутний сміх дівчинки. А потому вона розсміялася на повну силу — для хижки то було наче сміхучий грім.

— Д-і-іти й звірі — хи-хи-хи-хо-хо-хо!! Жа-ах!! Які у вашого страху великі очі! Та це ж зінське щеня!

— Ні-і-іі!! — заверещав Бруднерський нестерпно. Зозуля випала з його пащі.

Всі дивилися на Сміхошу, а вона дзвеніла на всі свої дзвіночки:

— Ой не можу — хо-хо-хо-хо-хо!.. Звичайне собі зінське щеня — польовий шкідник, підземний страхолюд! Таж не люди його бояться — то він сам боїться людей, через це і зветься Страхолюдом. Зінське щеня і обідраний пацюк — оце так компанія — ха-ха-ха!!

— Фффа! Фффа!.. — хукав розпачливо Страхолюд Неможливий і стрибав у своїй ямі, як ошпарений, а Бруднерський раптом ухопив у зуби Зозулю, сірою грудкою майнув через хижку, тільки хвіст його свиснув у повітрі, як батіг, і вилетів у вікно.

— Прогавили! — вигукнув Ходючок, — В погоню — за мною!

Він перший вискочив із хижки. За узліссям стелилися луки з високими соковитими травами, хіба ж там вгледиш сірого розбишаку!

— Джулько, повний вперед! Прісінько, скоріше! Обходьте, обходьте, ми його оточимо! Пам’ятайте, нам потрібна Зозуля, а не пацюк! Джулю, нюхай!

Так командував на бігу Ходючок, не бачачи Бруднерського. Переслідувачі розгорнулися цепом, і тут пролунав міцний голос:

— Не метушіться! В очах мерехтить! Дайте ж мені прицілитися!

— Діти! — закричала щаслива Сміхоша. — Згадайте пісеньку: "Злетів крук, схопив дрюк, пішов заганяти!.."

Всі глянули у небо. Чорним великим каменем летів з висоти крук Кирило. Лише при самій землі розпростав він могутні свої крила — чорні, аж сині! — замахав ними, щоб притишити політ, і впав у трави.

Всі кинулися туди, Фока і Родивон Сильвестрови затріпотіли у повітрі над самісіньким місцем події. Але знову змахнули дужі крила, і крук Кирило здійнявся у повітря. І всі побачили, що він тримає у кігтях Бруднерського, а той щосили звивається, але при тому не випускає з пащі Зозулю.

— Нехай віддасть! — гукнув Ходючок.

Кирило ковзнув на крилах трохи нижче і стиснув пазурі:

— Відпусти Зозулю!

Бруднерський розтиснув щелепи, і Зозуля, невміло плануючи, опустилася на луки.

Ходючок обережно узяв її у долоні. Сміхоша і Маєш не зводили очей з чарівної пташки із роззявленим дзьобиком і блискучими круглими очима. Її дерев’яні крильця ще здригалися від збудження. Джулька знав своє: бігаючи навкруг гурту, підстрибував і намагався лизнути кожного в ніс. Пріся повернулася до всіх спиною, лягла на бік, а свою задню лапу поставила свічкою і почала її мити язичком, наче на світі не сталося нічого вартого уваги і вона все знала наперед. Зверху почулося:

— Знайшли? Бережіть її добре!

Всі прощально помахали руками, Маєш осмілів і гукнув:

— Смачного вам пообідати Бруднерським!

— Щоб я оце з’їв! — одізвався крук. — Та я його десь викину!

— До побачення! — гукнули діти.

— Побадочення! — відповів крук Кирило.

16. Їдьмо, друже Умпараро!

Ходючок і Сміхоша сиділи у високих густих ромашках, притулившись спинами до лискучого боку Умпарари. Сміхоша плела вінок. Ходючок тримав на колінах Зозулю, а Джулька лежав поруч і не зводив з дерев’яної пташки очей: стеріг.

Маєш стояв осторонь і винувато зиркав на них з-під лоба. Враз він зірвався з місця, пішов вистрибом по траві, замахав руками, наслідуючи крука, і закричав хрипко: "Каррр!.. Каррр!.."

Сміхоша кинула:

— А що? Схоже! Ходючок вигукнув:

— Гм... Схоже, а злетіти не зможе.

І раптом дерев’яна Зозуля ворухнула крильцями і запитала тоненьким лунким голоском, котрим вона споконвіку вигукувала своє "ку-ку":

— Як там мій годинник без мене?

— Стоїть, — відповів Ходючок.

— Там, де й стояв, — у кутку? — спитала Зозуля.

— Стоїть — значить, не йде.

— А куди ж йому йти? Хай буде вдома!

— Як-то — "куди йти"! — Ходючок засміявся. — Не відлічує Час! Розумієш? Оце і зветься — стоїть.

— Не відлічує Час? А хто ж його відлічує?

— Ніх… — Ходючок аж запнувся від здивування. — Ніхто.

— А як же всі там… живуть? — здивувалася Зозуля. — Як же всі встигають на роботу? А ви?! Коли ж ви уроки робите?!

— Нічого цього немає, пташечко, — сказав Ходючок. — Вода не тече, і літаки стоять у небі. — Він рішуче підвівся: — Відпочили — досить.

Сміхоша без слів підійшла до Маєша, взяла за руку й одвела на заднє сидіння Умпарари. Той підкорився.

Розсілися, і Умпарара поїхав. Він спинився аж на вершині горба Жовте Черевце. Всі вийшли. Фрусь лежав боком край дороги і мовчав.

Швидко розмотали й зачепили буксирний трос, діти підважили (Маєш теж старався) — і за хвилину Фрусь знову став на всі чотири.

— Бензин маєш? — запитав Умпарара.

— Га? — перепитав Маєш.

— Я не тебе питаю! Ти, Фрусику, бензин, питаю, маєш?

— Я? — ледь озвався Фрусь. Він готувався тікати — аж задні колеса здригалися. — Трохи маю…

— От що, мій любий, тобі лікуватися треба, — мовив Умпарара. — От упораємося з невідкладними справами, відновимо Час, — і повезу я тебе на станцію техобслуговування. Там Зак-Лепську наженуть геть. Там з тебе зроблять гарненький справний автомобільчик.

— Ах, якби ж…

І раптом несміливо мовив Маєш:

— А можна, я далі поїду у Фрусеві?

— Добре! — сказав автомобільчик.

Усі погодилися. Умпарара піддав газу, дерева замерехтіли за вікнами.

Незабаром вони вже наближалися до міста, і весь колектив виспівував свою дорожню пісеньку:

То не крук летить з-за хмари,

Не вітри співають нам —

Це везе нас Умпарара,

Умпарара Чамчамчам!

Фрусь тихо сказав:

— Я ніколи не чув, щоб про автомобіль складали таких добрих пісень… Ти не покинеш мене, Умпараро?

— Ні. Я буду твоїм другом.

— Як добре, — пробурмотів щасливий Фрусь.

17. "Ку-ку!"

Обидва автомобілі по-молодецькому загальмували біля під'їзду і спинилися, як влиті. Діти вистрибнули з машин і бігом кинулися до Ходючка додому. Маєш слідом за Ходючком і Сміхошею стрибав через дві сходинки на третю, щоб швидше добігти до змертвілого годинника.

Ось і потрібний поверх. Двері, коридор, вітальня. На столі — розібраний "Автоконструктор". У кутку — годинник. Дверцята над циферблатом розчинені. Маятник і стрілки нерухомі. За мить має бути пів на десяту.

Маєш як став на порозі, так і роззявив рота. Він уже нічого не бачив і не чув. Він не міг відірвати погляду від годинника.

Ходючок підставив стілець. Сміхоша подала йому Зозулю, хлопчик посадив пташку на стрижень механізму.

Тієї ж миті Зозулька підвела голівку, глянула на всіх блискучими намистинками-очима і гукнула оте друге, заповітне, чарівне:

— …ку!

Все змінилося. Хлопчик Петрик зіскочив зі стільця і заляскав у долоні, бо найперше, що він почув цієї миті, був потужний грім турбін літака "Ту", що линув над містом у напрямку аеропорту.

— Наші летять!! — закричав хлопчик.

Важкий маятник старовинного годинника повів своєї: "Тік. Так. Ні, не так, а отак". І з ним разом лагідно кивали головами і ведмідь, і слон, і жираф, і пінгвін, і крук… Петрикові лише здалося, що з маятника щезло зображення зубатого пацюка.

Діти вискочили на балкон. Ой, що на світі коїлося, що робилося!

Ось що тут коїлося.

Зграйка горобців, що висіла нерухомо над деревцем, затріпотіла крильцями і всілася на гілки, а саме деревце залопотіло листочками; всі люди рухалися: хто не закінчив слово — тепер його закінчив, хто завмер, піднявши ногу, тепер ступив нею на землю і покрокував своєю дорогою, а хто тільки почав посміхатися — тепер уже посміхнувся на весь рот.

І знову потекли по проспекту дві зустрічні лавини автомашин, тролейбусів і автобусів…

З під'їзду вийшла примхлива бабуся і, знявши з носа окуляри у металевій оправі, підозріливо озирнулася. Звела очі угору й побачила на балконі дітей. Ганнуся їй сказала:

— Добрий день, бабусю Дерібо!

— Хулігани, — енергійно відповіла бабуся. — Як ти мене назвала?

— Добрий вам день, Неоніло Семенівно! — уклонився їй Петрик.

Степанко теж невміло уклонився і запитав:

— Скажіть, будь ласка, як поживає папуга Аристарх?

— Як поживає! — вигукнула примхлива бабуся. — Як він може поживати! Сидить у своїй клітці і вимагає з мене морозива! Оце й біжу.

Неоніла Семенівна одягла окуляри, повернулася і пішла. Та раптом озирнулася на дітей і виразно підморгнула їм веселим круглим оком.

Пріся терлася боками об ноги Петрика і Ганнусі і голосно муркотіла. По двору швидко бігав невтомний такса Джулька. На перильця балкона сіли два однаковісіньких шпаки і засвистіли. Вони зовсім не боялися дітей і кицьки, але говорити, звичайно, не вміли.

Із свого ранкового походу в гастроном повернувся Ходючків дідусь Андрій. І він був зовсім не дід, [а високий сильний чолов’яга з чорною чуприною і світло-блакитними добрими очима. Він поставив господарську сумку в кухні на стілець і ступив до кімнати, де зібралися діти. В цей час розчинилися на годиннику дверцята, визирнула Зозуля і рівно десять разів проспівала: "ку-ку!" Дідусь Андрій зиркнув на свого наручного годинника і сказав:

— Десять годин. Як завжди, точно. Так-от, діти, ми з Петриком їдемо в аеропорт зустріти тата й маму. А ви можете провести нас до машини.

— Поїдете Умпарарою?

— Атож.

— Куди йому! Він сьогодні так вимотався!..

Щоб він ще чого не бовкнув, Сміхоша заторохтіла:

— Ді-і-іти! Феофеофанчик закрився і відпочиває! Дивись, Маєшу, дивись!

— Як ти сказала? — здивувався дідусь.

— Це я — Маєш, — пояснив Степанко. — Відомий хуліган.

— А не схоже, — сказав дідусь.

— Мабуть, він перевиховався, — усміхнулася дівчинка.

Степанко промовчав і знічено опустив очі. Дідусь підозріливо оглядів усіх одне за одним і проникливо запитав:

— Слухайте, діти, якісь ви сьогодні не такі. Ану, викладайте: що тут сталося?

— Діду! Ти мені віриш? — запитав Ходючок.

— Як і ведеться між справжніми чоловіками, — відповів дідусь.

— Так-от: нічого ніде не сталося.

— Тоді я пішов заводити машину, — сказав дідусь і вийшов.

— Але ж ти сказав дідусеві неправду… — прошепотіла Ганнуся.

— Ні, я сказав правду, — відповів Петрик. — Все, що з нами сталося, було поза часом! А це все’дно, що нічого не було. Казка та й годі.

Усі спустилися вниз і підійшли до автомобіля, дідусь Андрій розчинив дверцята і сів за кермо, а Ганнуся тонесенько заспівала:

У дорогу знов пора нам!

І, на заздрість всім вітрам,

Повезе нас Умпарара,

Умпарара Чамчамчам!

І тоді Умпарара приязно глянув у личко дівчинки і лукаво блимнув підфарниками.